

Historia i teraźniejszość

1
część 1

ZAKRES PODSTAWOWY

Podręcznik dla **szkół ponadpodstawowych**

Beata Belica, Łukasz Skupny

Historia i teraźniejszość

Podręcznik dla **szkół ponadpodstawowych**

część I

ZAKRES PODSTAWOWY

OPERON
Edukacja jest podróżą

2022

Spis treści

I. Wiedza o podstawach życia społecznego

1. Jednostka jako istota społeczna
2. Państwo i jego organizacja
3. Organizacje funkcjonujące wewnątrz państwa
4. Wspólnoty religijne we współczesnym świecie
5. Ustroje polityczne
6. Prawo we współczesnym świecie
7. Prawa człowieka we współczesnym świecie
8. Związki międzypaństwowe a pokrewieństwo narodów

II. Świat i Polska w latach 1945–1956: Powojenna odbudowa i początki zimnej wojny

1. Świat po II wojnie światowej
2. Geneza zimnej wojny
3. Zarys sytuacji na Bliskim Wschodzie w okresie powojennym
4. Geneza integracji europejskiej
5. Ekspansja komunizmu w Azji i jej powstrzymanie
6. Polska po II wojnie światowej
7. Sowietyzacja Polski w okresie stalinowskim

III. Świat i Polska w latach 1956–1970: Od destalinizacji po odprężenie

1. Świat w okresie odwilży postalinowskiej i wojny wietnamskiej
2. Geneza Polskiego Października'56
3. Polska w okresie rządów Władysława Gomułki 1956–1968

Indeks osobowy

Indeks pojęć

Spis treści części II podręcznika

IV. Świat i Polska w latach 1970–1980: Chwiejna równowaga

1. Polityka odprężenia w Europie i na świecie
2. Dekada Edwarda Gierka

V. Świat i Polska w latach 1980–1991: Triumf wolności

1. Antykomunistyczna rewolucji „Solidarności” i kryzys Polski ludowej lat 80. XX w.
2. Upadek systemu sowieckiego – transformacje ustrojowe świata postkomunistycznego
3. Świat zachodni po upadku systemu sowieckiego

VI. Świat i Polska w latach 1991–2001: Sukcesy i porażki transformacji

1. Świat po 1991 r.
2. Europa po 1991 r.
3. Narodziny III Rzeczypospolitej

VII. Świat i Polska na początku XXI w.: Wyzwania i nadzieje nowoczesności

1. Świat w XXI w.
2. Europa w XXI w.
3. Polska w XXI w.

Wstęp

Jak jest zbudowany nasz podręcznik

Podręcznik pozwala na pełne wykorzystanie nowoczesnych metod dydaktycznych w nauczaniu przedmiotu historia i teraźniejszość. Zgodnie z założeniami reformy programowej uczniowie liceów i techników rozpoczną naukę tego przedmiotu od klasy I.

Zanim zaczniecie korzystać z podręcznika, zapoznajcie się z jego budową i przyjrzyjcie się wszystkim jego elementom. Zostały one skonstruowane tak, by ułatwić wam naukę i pomóc w błyskawicznym znalezieniu potrzebnych informacji.

II. Świat i Polska w latach 1945–1956: Powojenna odbudowa i początki zimnej wojny

- ▶ Świat po II wojnie światowej
- ▶ Geneza zimnej wojny
- ▶ Zarys sytuacji na Bliskim Wschodzie w okresie powojennym
- ▶ Geneza Integracji europejskiej
- ▶ Ekspansja komunizmu w Azji i jej powstrzymanie
- ▶ Polska po II wojnie światowej
- ▶ Sowietyzacja Polski w okresie stalinowskim

Każdy rozdział podręcznika otwiera **spis tematów** z danego obszaru.

2. Geneza i początki zimnej wojny

NA TEJ LEKCJI:

- prześledzić proces sowietyzacji państw Europy Środkowo-Wschodniej;
- poznać genezę zimnej wojny;
- dowiedzieć się, w jaki sposób doszło do powstania dwóch państw niemieckich;
- przeczytać o narodzinach NATO i Układzie Warszawskiego.

Sowietyzacja państw Europy Środkowo-Wschodniej

Decyzje podjęte przez mocarstwa koalicyjnej antyhitlerowskiej w końcowej fazie wojny umożliwiły utworzenie znaczącej części Europy Środkowo-Wschodniej za sfery wpływów radzieckich. Liczono, że w przyszłości w tych państwach odbędą się wolne wybory w poszczególnych państwach tego obszaru. Tymczasem Stalin zmierzał do pełnego podporządkowania tych państw. Nie zamierzał odstąpić

decyzji o przyszłości tych krajów w ręce ich obywateli. Wykorzystał fakt, że od końca wojny zmajnowano się tam **władza radzieckie, NKWD** oraz **miejscowi politycy przygotowani przez Stalina do rządnictwa w jego imieniu**.

Proces uzależniania krajów Europy Środkowo-Wschodniej przebiegał stopniowo. Najpierw miały miejsce próby

zostawienie im swobodę w wyborach i wdrożenie reform społeczno-ekonomicznych. Komunisty w poszczególnych krajach mieli zróżnicowane poparcie. Najlepiej jednak jego stopień nie wystarczał, by zgodnie z demokratycznymi procedurami mogli samodzielnie objąć władzę. Musieli stopniowo

odnosić od wpływów polityków innych partii i stać się **bazą** węgry delegować kolejne stronnictwa polityczne. Także działająca zyskała nazwę **„zakładki szalony”** i sformalizowane przedstawicielstwo porównano do odkrajania kolejnych plasterków

wędliny. Także z przemieszczających władzę partii komunistycznych utworzono spójny

Fragmencie pomnika, który w 1947 r. wystawiono bohaterom radzieckim na Górze Sztolara w Budapeszcie, ostatni Węgier

Znaczący wpływ radziecki w krajach Europy Środkowo-Wschodniej objęła dekadująca rolę w podporządkowaniu ich zwyciężcom Radzieckiemu.

sowietcka szafa polityczna

metody przygotowania władzy przez komunistów

Hasła na marginesach odnoszą do treści obowiązkowych do zapamiętania z lekcji. Zostaną one powtórzone w podsumowaniu lekcji.

W tekście pojawiają się **wytłuszczenia**. Dzięki nim łatwiej odnajdziecie istotne zagadnienia, pojęcia i nazwy.

I. Wiedza o podstawach życia społecznego

▶ Jednostka jako istota społeczna

▶ Państwo i jego organizacja

▶ Organizacje funkcjonujące wewnątrz państwa

▶ Wspólnoty religijne we współczesnym świecie

▶ Ustroje polityczne

▶ Prawo we współczesnym świecie

▶ Prawa człowieka we współczesnym świecie

▶ Związki między państwami a pokrewieństwo narodów

1. Jednostka jako istota społeczna

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, dlaczego człowiek jest istotą społeczną;
- poznasz role społeczne, jakie odgrywa człowiek;
- zrozumiesz znaczenie życia społecznego dla rozwoju i poczucia spełnienia jednostki;
- dowiesz się, czym jest umowa społeczna i jak kształtuje więzi społeczne;
- zdefiniujesz dobro wspólne;
- nauczysz się wyróżniać wspólnoty i grupy tworzące się na podstawie ich podobieństw;
- dowiesz się, czym jest sprawiedliwość w różnych ujęciach oraz jaką funkcję pełni: roztropność, komunikacja społeczna, spór, dialog, kompromis, solidarność i pokój społeczny.

Spółeczny charakter człowieka

człowiek jako istota społeczna

Twórcą stwierdzenia, że **człowiek stanowi istotę społeczną**, jest Arystoteles. Oznacza to, że człowiek i społeczeństwo są zjawiskami współzależnymi – człowiek funkcjonuje w społeczeństwie i je tworzy, ale również jest przez nie kształtowany. Społeczeństwo natomiast składa się z jednostek. Tym samym należy stwierdzić, że człowiek nie może żyć w izolacji od społeczeństwa.

Człowiek jako istota społeczna wyróżnia się zestawem cech, które go definiują. Składa się on z **genotypu**, który określa wrodzone cechy (biologiczne), a także z **nabytych cech środowiskowych**. Łącznie obie grupy cech tworzą **fenotyp**.

Istnieją jednak różne poglądy na to, która grupa cech odgrywa dominującą rolę w formowaniu się fenotypu człowieka. **Natywiści** uznają, że najważniejsze znaczenie w kształtowaniu osobowości człowieka mają czynniki wrodzone, a **środowiskowcy** wskazują na przeważające znaczenie cech nabytych. O dominującej roli czynników środowiskowych pisał **John Locke**. Zwrócił uwagę na to, w jaki sposób jest kształtowana osobowość człowieka. W swoich rozważaniach posłużył się arystotelesowską metaforą czystej karty (łac. *tabula rasa*) – człowiek rodzi się jako czysta karta, a w toku życia nabywa doświadczenia i uzyskuje wiedzę. Te elementy

socjalizacja
jednostki

go kształtują (zatem człowiek zapisuje czystą kartę wiedzą i doświadczeniami). Wiąże się to z zagadnieniem **socjalizacji jednostki**.

Ćwiczenie

Zastanów się, które cechy człowieka są wrodzone, a które stanowią nabyte cechy środowiskowe.

Problematykę osobowości człowieka podjął również austriacki lekarz psychiatra **Zygmunt Freud**. Stworzył on trójelementową koncepcję osobowości, na którą składają się: id („to”), ego („jażń”) i superego („nadjażń”). Id rządzi się popędami. Oznacza to, że człowiek odczuwający potrzebę (np. odczuwający głód) dąży do jej zaspokojenia. Zaspokojenie potrzeby przynosi mu satysfakcję. Id jest zatem sferą podświadomą, którą rządzą czynniki biologiczne, fizjologiczne. Drugim elementem freudowskiej koncepcji jest ego, które odpowiada za świadome kształtowanie zachowań jednostki. Odwołując się do przykładu głodu, można wskazać, że ego odpowiada za takie elementy ludzkiego zachowania, jak jedzenie posiłków sztuczcami lub niespożywanie żywności niezdatnej do spożycia (np. przeterminowanej). Trzecią, najwyższą w hierarchii sferę, stanowi superego. Odpowiada ono za przyjmowanie norm i wartości oraz za stosowanie ich przez jednostkę w codziennym życiu.

Trójelementowa koncepcja osobowości Zygmunta Freuda

Kolejnymi elementami niezbędnymi do zrozumienia istnienia człowieka jako istoty społecznej są **więzi społeczne**, czyli swoiste powiązania między jednostkami na płaszczyźnie psychicznej. Istnieją cztery najważniejsze rodzaje więzi społecznych: poznawcza, emocjonalna, wartościująca i partycypacyjna. Każda z nich może być rozpatrywana w nieco innym wymiarze, przy czym podstawowym rodzajem więzi jest **więź poznawcza**. Warunkuje ona powstanie innych rodzajów więzi, gdyż jest rozpatrywana na skali zna – nie zna. Dopiero wzajemne poznanie się jednostek pozwala na pojawienie się innych rodzajów więzi. Po zaistnieniu więzi poznawczej mogą wytworzyć się inne **więzi**: **emocjonalna** (rozpatrywana na skali sympatia – niechęć), **partycypacyjna** (współpraca – brak współpracy) oraz **wartościująca** (aprobata dla działań innej jednostki – brak aprobaty).

więzi społeczne

Rodzaje więzi społecznych

więź poznawcza	więź emocjonalna	więź wartościująca	więź partycypacyjna
zna – nie zna	sympatia – niechęć	aprobata – brak aprobaty	współpraca – brak współpracy

Powstanie więzi może mieć zróżnicowany charakter. Wyróżnia się więzi **symetryczne i asymetryczne**, w zależności od tego, czy jednostki odwzajemniają swoje reakcje. Symetryczność lub asymetryczność może dotyczyć różnego rodzaju więzi, na przykład odwzajemniona lub nieodwzajemniona miłość (poziom więzi emocjonalnej), poparcie lub potępienie postępowania przyjaciela (więź wartościująca) czy też zaangażowanie lub brak zaangażowania części uczniów w pracę grupową (więź partycypacyjna).

Charakter więzi społecznych		
ze względu na poziom odwzajemnienia relacji	ze względu na stopień formalizacji	ze względu na zakres relacji
symetryczne	formalne	częściowe
asymetryczne	nieformalne	całościowe

Więzi mogą być też **częściowe lub całościowe**. Takie skalowanie więzi zależy od tego, czy jednostki angażują się w relacje we wszystkich sferach czy jedynie w niektórych. Przykładem są relacje zawodowe. Między pracownikami zatrudnionymi w jednej firmie może zaistnieć więź poznawcza, jednak nie musi ona być całościowa. Niektórzy pracownicy przebywają ze sobą określony czas (w godzinach pracy), lecz po pracy nie utrzymują ze sobą kontaktu. Takie osoby znają więc siebie w określonej roli – jako pracowników. Nie wiedzą natomiast, jak sprawdzają się na przykład jako rodzice lub przyjaciele.

O więziach może stanowić stopień ich formalizacji. W tym ujęciu rozróżnia się więzi **formalne i nieformalne**. Więzi formalne to relacje określone normami i przepisami prawa. Przykładem takich więzi jest zatrudnienie – pracownika z pracodawcą łączy zawarta umowa o pracę, a ich stosunki są też regulowane przepisami prawnymi (np. przepisami Kodeksu pracy). Natomiast więzi nieformalne tworzą się pod wpływem impulsu, mają charakter emocjonalny, na przykład przyjaźń lub koleżeństwo.

Ćwiczenie

Zastanów się, które więzi społeczne występują w twojej relacji z innymi osobami: kolegami, rodziną czy sąsiadami. Wskaż na podstawie podanego podziału, jaki charakter mają te więzi dla ciebie, a jaki – dla innych osób.

stosunki społeczne

Więzi społeczne wiążą się z pojęciem **stosunków społecznych**, które można określić jako ogół zależności powstających na podłożu obiektywnym między jednostkami a grupami społecznymi. Te stosunki mają **charakter uświadomiony lub nieuświadomiony**, a przy tym zawsze wiążą się z interesami danych jednostek lub grup. Do stosunków społecznych nie należy zatem relacja między grupą przyjaciół, gdyż łączące te osoby stosunki emocjonalne (zaangażowanie w znajomość, sympatia) są subiektywne, trudno je zmierzyć i umieścić na skali. Przykładem stosunków społecznych są relacje między rodzicami a dziećmi – poza aspektem miłości do własnych dzieci rodziców obowiązują również przepisy prawne, które nakazują zapewnienie swoim dzieciom bezpiecznych warunków do życia i rozwoju. Często to stosunki są nieuświadomione, gdyż na pierwszy plan w relacji rodzicielskiej wysu-

wa się więź emocjonalna. Niezależnie od tego istnieją jednak zobowiązania ciążące na rodzicach w związku z wychowywaniem dzieci. Przemawiają za tym interesy dzieci – osób niesamodzielnych, które potrzebują opieki, wsparcia i utrzymania. Relacje rodzicielskie charakteryzują się zatem nie tylko więzią emocjonalną, lecz także interesem dzieci.

Stosunki społeczne mogą zachodzić zarówno **między jednostkami**, jak i **między jednostkami a grupami społecznymi**. Przykładem stosunków między jednostkami są relacje wśród pracowników. Osoba korzystająca z usług prawnika wchodzi w stosunki społeczne – w tym przypadku mamy do czynienia ze stosunkami między jednostkami. Jednostka zgłasza się do prawnika z problemem, a prawnik dzieli się swoją specjalistyczną wiedzą i udziela jej porad. W ten sposób następuje obiektywizacja stosunków społecznych – prawnik i klient są połączeni zawartą umową, w której prawnik zobowiązuje się do świadczenia poradnictwa prawnego na rzecz swojego klienta. Klient ma interes w postaci uzyskania porady prawnej, a prawnik dąży do uzyskania wynagrodzenia za udzieloną usługę.

Stosunki społeczne mogą też zachodzić między jednostkami a grupami społecznymi, na przykład między pracodawcą a zatrudnionymi przez niego pracownikami. Zatrudnione osoby łączy z pracodawcą umowa o pracę. Pracownicy mają obiektywny interes w postaci posiadania pracy i czerpania z niej zysków (wynagrodzenia), z kolei pracodawcy powinno zależeć na tym, by mieć zgrany i efektywnie pracujący zespół, który będzie realizował zadania zlecone przez pracodawcę.

O stosunkach społecznych może również przesądzić ich przedmiot – w tym przypadku wspomnieć można o stosunkach ekonomicznych, politycznych czy też kulturowych.

W przypadku stosunków ekonomicznych mówimy o stosunkach:

- własnościowych,
- społecznego podziału pracy,
- podziału dóbr.

Stosunki własnościowe mają charakter jednostronny, związany z posiadaniem środków produkcji. Ich przykładem jest przytoczony powyżej przykład pracodawcy i pracowników. Pracodawca jest właścicielem środków produkcji, może zatem wywierać wpływ na pracowników, wymagać od zatrudnionych osób, by świadczyły pracę w określony sposób (np. w określonych godzinach, pracować zespołowo lub indywidualnie). **Stosunki społecznego podziału pracy** wiążą się z zależnościami dwustronnymi i dotyczą grup sobie równorzędnych. Przykładem są związki zawodowe, które dążą do zapewnienia jak najlepszych warunków pracy dla określonych grup, jak lekarze lub górnicy. Z kolei **stosunki społecznego podziału dóbr** mają charakter jednostronny. Dotyczą pomocy grupom, które samodzielnie nie są w stanie zapewnić sobie adekwatnych warunków. W tym przypadku uprzywilejowanie jednej grupy wiąże się z tym, że inna grupa nie otrzyma danego świadczenia. Przykładem takich stosunków jest zobowiązanie obywateli do płacenia podatków, z których są finansowane świadczenia nie tylko na rzecz wszystkich (np. powszechna służba zdrowia), lecz także na rzecz grup społecznych znajdujących się w określonej, zazwyczaj niekorzystnej, sytuacji życiowej (np. zasiłki dla osób bezrobotnych, świadczenia na rzecz osób z niepełnosprawnościami).

Rodzaje stosunków społecznych

Ze względu na uczestników	Ze względu na przedmiot
jednostka – jednostka	stosunki polityczne
jednostka – grupa	stosunki kulturowe
	stosunki ekonomiczne (społeczny podział pracy, społeczny podział dóbr, stosunki własnościowe)

Stosunki polityczne dotyczą posiadania władzy rozumianej jako możliwość narzucania swojej woli rządzonym przez rządzących. W tym rozumieniu stosunki polityczne mają charakter jednostronny.

Ostatnią opisywaną grupą są **stosunki kulturowe**, które wiążą się z różnicami kulturowymi między poszczególnymi grupami. Mogą one odnosić się na przykład do postrzegania kultury wysokiej (np. teatru, opery) jako stojącej wyżej w hierarchii niż kultura masowa.

Role społeczne jednostki i jej aspiracje

role społeczne

Człowiek stanowi istotę społeczną, a społeczeństwo i jednostka są zjawiskami współzależnymi, które nie mogą bez siebie istnieć. Jednostka jest powiązana ze społeczeństwem przez swoje **role społeczne**, czyli obowiązki wypełniane w społeczeństwie. Role społeczne są formą indywidualnego zaangażowania jednostek w życie społeczne. Przybierają zróżnicowane i wielowymiarowe formy. Jednocześnie wskazują nie tylko na obowiązki, lecz także na pewne przywileje.

Dana jednostka może odgrywać w swoim życiu **wiele różnych ról społecznych**, zarówno uzupełniających się, jak i wykluczających. Człowiek w swoim życiu wchodzi w relacje prywatne i zawodowe. W tym znaczeniu może odgrywać jednocześnie role rodzica, małżonka, pracownika, a także inne, związane z jego aktywnością czy zainteresowaniami (np. bycie członkiem rady dzielnicy, wolontariuszem w schronisku dla zwierząt, aktywistą środowiskowym). Role mogą się również wykluczać – rodzic pracujący zawodowo w godzinach nocnych może mieć wrażenie, że nie jest w stanie zapewnić swoim dzieciom odpowiedniej opieki.

internalizacja norm i wartości

By dana jednostka odgrywała swoją rolę poprawnie, muszą być spełnione pewne warunki. Po pierwsze, jednostka musi zinternalizować pewne normy, wartości i zachowania, czyli uznać je za własne, tak by stały się one elementem jej osobowości. Po drugie, rola musi być zaakceptowana społecznie – to znaczy powinna wynikać z kultury.

Ze względu na poziom formalizacji wyróżnia się trzy rodzaje ról społecznych:

- rola w sensie opisowym,
- rola utożsamiana z przewidywaniem,
- rola unormowana przepisami.

Rola w sensie opisowym nie jest określona przepisami prawnymi i wiąże się ze spontanicznością, intuicją. Przykładem może być rola rodzica lub przyjaciela. **Rola utożsamiana z przewidywaniem** to taka, która przez dłuższy czas była odgrywa-

na w określony sposób. To spowodowało, że ukształtowały się pewne oczekiwania (przewidywania) co do jej odgrywania. Przykładem jest rola rodzica – przyjęto się, że rodzic powinien zachowywać się w określony sposób, dawać swojemu dziecku przykład zachowania oraz kształtować w nim określone zachowania i wzorce. Natomiast **rola unormowana przepisami** wiąże się z różnego rodzaju przepisami (regulaminami, statutami), które warunkują odgrywanie danej roli. Dotyczy zarówno obowiązków, jak i uprawnień danej osoby, a także sankcji za niedopełnienie obowiązków lub przekroczenie uprawnień. Przykładem może być rola urzędnika.

Rola w sensie opisowym	Rola utożsamiana z przewidywaniem	Rola unormowana przepisami
rola odgrywana spontanicznie	rola, w stosunku do której wykształciły się pewne oczekiwania w społeczeństwie	rola obudowana przepisami prawnymi, które regulują jej wykonywanie
		

Niektóre z ról mogą być **dobrowolne**, inne natomiast – **przymusowe**. Uczeń nie może zrezygnować z edukacji do ukończenia 18. roku życia – jego rola w tym znaczeniu jest konieczna do odgrywania, przymusowa. Odmienne przedstawia się rola studenta, która jest dobrowolna. Osoba po zdaniu matury może podjąć studia albo zakończyć edukację na poziomie średnim i podjąć pracę – tym samym ma dowolność w wyborze odgrywanej roli.

Zróznicowane ról społecznych odgrywanych przez jednostki może skutkować **konfliktem ról**. Jednostki, wypełniając role, są poddane różnorodnym oddziaływaniom – wykonują różne zadania, zgodnie z różnymi oczekiwaniami, a to z kolei wiąże się z dylematami. Na przykład rodzic może mieć dylemat, czy przez zaangażowanie w pracę zawodową nie zaniedbuje życia rodzinnego. Dylemat ucznia natomiast może polegać na tym, w jaki sposób wypełniać swoje zobowiązania szkolne i być jednocześnie dobrym kolegą – czyli jak być lojalnym zarówno wobec nauczycieli, jak i wobec kolegów.

Konflikt ról może prowadzić do nieprawidłowego wypełniania danej roli, to znaczy do **anomalii społecznej**. Przykładowo: uczeń, który podpowiada koledze na sprawdzianie, okazuje się dobrym kolegą, ale jest nielojalny wobec nauczyciela. Tym samym nie wypełnia prawidłowo roli ucznia. Rodzic, który jednocześnie pracuje i się dokształca, może nieprawidłowo wypełniać rolę członka rodziny, ponieważ ma niewiele czasu na zajmowanie się dziećmi. Ta sytuacja wymaga podjęcia środków zaradczych. Podstawowy sposób to ustalenie hierarchii odgrywanych ról oraz ich upraszczanie. W przypadku ról dobrowolnych można też zrezygnować z odgrywania niektórych z nich.

konflikt ról

anomia społeczna

Ćwiczenie

Wskaż konflikty w rolach społecznych odgrywanych przez bliskie ci osoby: rodzeństwo, rodziców lub przyjaciół.

Role społeczne wiążą się z **aspiracjami jednostki**. Aspiracje wynikają z oczekiwań jednostek co do ich własnego rozwoju, są więc bezpośrednio powiązane z motywacją. Dana osoba dąży do osiągnięcia określonych, różnorodnych celów, jak zostanie rodzicem albo osiągnięcie wysokiej pozycji zawodowej. Aspiracje dotyczą celów nadrzędnych, najistotniejszych dla jednostki. Wiążą się także z pewnymi wyrzeczeniami. Częściowo wynika to z konfliktu ról. Kobieta, która chce zostać matką, musi brać pod uwagę chwilową rezygnację z aktywności zawodowej, a osoba, która chce osiągnąć wysoką pozycję zawodową, powinna uwzględnić, że dużo czasu poświęci na pracę, a mniej – na rozwijanie hobby.

Aspiracje jednostki wiążą się z celami najistotniejszymi dla danej osoby, a zatem z jej systemem wartości. Są więc **wartościami aksjologicznymi** (aksjologia – nauka o kryteriach wartościowania). W toku rozwoju społeczeństwa ukształtowały się pewne oczekiwania co do wartości i wzorców zachowań, zwane **ładem aksjologicznym**. Ten ład jest akceptowany, gdy ogół jednostek uznaje wartości utrwalone w społeczeństwie. Zagrożenie dla ładu pojawia się, gdy w społeczeństwie znajduje się duża grupa jednostek dysfunkcyjnych (np. przestępców, rodziców zaniedbujących dzieci). To sprawia, że niektóre negatywne zachowania są coraz szerzej akceptowane przez społeczeństwo. Inny przypadek zagrożenia ładu to obojętność wobec odstępstw od przyjętych wzorców. Również w tym przypadku negatywne zachowania coraz częściej pojawiają się w społeczeństwie i nie spotykają się z negacją czy potępieniem społecznym.

W procesie rozwoju jednostki i przyjmowania przez nią pewnych wartości dużą rolę odgrywa proces **socjalizacji**, czyli uspołecznienia jednostki.

Socjalizacja – przyswojenie przez jednostkę języka, wzorców zachowań, wartości i postaw. Przebiega przez całe życie człowieka i odbywa się w ramach całego środowiska, w których funkcjonuje dana osoba.

Socjalizację można podzielić na **pierwotną i wtórną**. Pierwotna odbywa się w rodzinie, od urodzenia dziecka. Dziecko dzięki funkcjonowaniu w rodzinie uczy się wzorców zachowań, wzajemnego szacunku oraz sposobu komunikacji między ludźmi. W ramach rodziny następuje kształtowanie się tożsamości młodego człowieka. Następnie socjalizacja – już jako wtórna – występuje w przedszkolach, szkołach, grupach rówieśniczych, organizacjach zrzeszających młodzież, kościołach i wspólnotach wyznaniowych czy innych grupach, które wywierają wpływ na aktywność dzieci i młodzieży. W dorosłym życiu socjalizacja zachodzi w ramach kontaktów z innymi ludźmi, na przykład podczas pracy zawodowej i korzystania z instytucji publicznych. Rola socjalizacji wtórnej jest wszechstronna: kształtuje morale człowieka jako pracownika, uczy współpracy z innymi w ramach różnych grup, kształtuje kulturę polityczną, a także sprzyja nabywaniu doświadczeń przez jednostkę oraz identyfikacji jednostki z grupą, w której funkcjonuje.

Najważniejszym efektem socjalizacji jest internalizacja norm i wartości, dzięki czemu jednostka uznaje określone zachowanie za konieczne i zasadne w danej sytuacji,

ład aksjologiczny

socjalizacja

będące efektem nie przymusu, ale wewnętrznej potrzeby. Do podstawowych typów przystosowania społecznego należą: indywidualizm, konformizm, bunt, relatywizm oraz wycofanie.

Postawy związane z internalizacją wartości

indywidualizm

konformizm

bunt

relatywizm

wycofanie

Indywidualizm charakteryzuje się silnym akcentowaniem własnej odrębności oraz własnego zdania. **Konformizm** jest postawą przeciwną – oznacza rezygnację z własnej odrębności na rzecz dostosowania się do norm i oczekiwań narzucanych przez grupę. Taka postawa zapewnia trwanie ładu społecznego. Przeciwnie dzieje się w przypadku **buntu** – polega on na odrzuceniu norm i wartości rozpowszechnionych w społeczeństwie na rzecz własnych wartości. To postawa bardziej skrajną od indywidualizmu. **Relatywizm** z kolei uznaje względność norm i wartości – osoby wyznające taki pogląd uznają, że wartości i normy mają znaczenie tylko dla określonej grupy, a nie dla całego społeczeństwa. Ostatnią postawą jest **wycofanie**, które przejawia się w całkowitym odrzuceniu norm i wartości (np. na skutek osobistych niepowodzeń jednostki). Osoby wycofane nie postrzegają sensu w dążeniu do bycia aktywnym członkiem społeczeństwa, przez co zarówno same usuwają się ze społeczeństwa, jak i są wykluczane z życia społecznego.

indywidualizm

konformizm

relatywizm

Grupy a klasy społeczne

Grupa społeczna może zostać określona dwojako – w sensie statystycznym i socjologicznym. **W sensie statystycznym** oznacza grupę jednostek wyodrębnioną ze względu na cechę lub zespół cech. Cechy pozwalające klasyfikować takie grupy mogą mieć charakter ilościowy (kategorie ilościowe), jak wzrost czy wiek, lub jakościowy, jak płeć, poziom wykształcenia czy miejsce zamieszkania. **Definicja socjologiczna** grupy społecznej jest natomiast szersza, obejmuje zarówno rozumienie statystyczne, jak i więzi występujące między jednostkami. W tym znaczeniu grupę społeczną można zdefiniować jako zbiór ludzi, których cechują więzi społeczne lub stosunki społeczne.

grupa społeczna

Ze względu na swoje cechy grupy społeczne mogą być różnie klasyfikowane. Pierwszy podział opiera się na kryterium przynależności i więzi. Obejmuje **grupy pierwotne i wtórne**. Grupę pierwotną stanowi rodzina – zbiorowość, w której człowiek funkcjonuje od urodzenia. W tym kontekście grupę pierwotną stanowi także naród, wspólnota etniczna czy wyznaniowa. Grupy pierwotne cechują się silną więzią emocjonalną i zaangażowaniem. Do grupy wtórnej człowiek przynależy w wyniku własnego wyboru, są to na przykład kółka hobbyistyczne, harcerstwo i związki zawodowe.

Drugi podział opiera się na typie organizacji wewnętrznej grupy. W jego ramach wyróżnia się **grupy formalne i nieformalne**. Grupy formalne mają określoną struk-

ture, ich działanie jest unormowane prawnie, na przykład przez ustawy, regulaminy, statuty, określające cele działania i sposoby funkcjonowania. Grupy nieformalne natomiast działają w sposób nieuregulowany odgórnymi przepisami, a będący wynikiem konsensualnego uznania sposobu organizacji (czyli wynikającego z porozumienia osiągniętego w wyniku dyskusji).

Kolejny podział dotyczy kryteriów ilościowych. Zgodnie z nim wyróżnia się **grupy małe i duże**. Grupy małe liczą od kilku do kilkudziesięciu osób i mają nieskomplikowaną strukturę wewnętrzną, na przykład rodzina, grupa znajomych lub klasa szkolna. Grupa duża ma złożoną strukturę – obejmuje osoby o różnych cechach ilościowych i jakościowych. Przykładem są uczniowie całej szkoły.

Podział na **grupy w sobie i dla siebie** opiera się na kryterium świadomości. Grupa w sobie to zbiorowość, która ma tę samą cechę lub ten sam zestaw cech. Grupa dla siebie jest pojęciem szerszym – to zbiorowość, która ma tę samą cechę lub ten sam zestaw cech i świadomość własnej odmienności (świadomość grupową). W tym znaczeniu każda grupa w sobie może przekształcić się w grupę dla siebie. Przykładem grupy w sobie, która przekształciła się w grupę dla siebie, są grupy etniczne, takie jak Kaszubi czy Ślązacy.

Ostatni podział obejmuje **grupy celowe i autoteliczne**. Funkcjonowanie grup celowych opiera się na dążeniu do realizacji określonych celów. Na przykład celem funkcjonowania szkół jest przekazywanie uczniom wiedzy. Grupy autoteliczne nie mają określonego celu funkcjonowania, a ich działanie jest celem samym w sobie. Przykładem jest grono znajomych lub rodzina.

Podział grup społecznych ze względu na kryteria wyodrębniania				
Przynależność i więź	Stopień formalizacji	Wielkość	Stopień świadomości	Dążenie do realizacji celów
grupy pierwotne	grupy formalne	grupy małe	grupy w sobie	grupy celowe
grupy wtórne	grupy nieformalne	grupy duże	grupy dla siebie	grupy autoteliczne

struktura społeczna

W społeczeństwie można wyróżnić **strukturę społeczną**, czyli zbiór elementów, z których składa się społeczeństwo, oraz ogół zależności między nimi. Społeczeństwo może mieć **strukturę morficzną lub amorficzną**. Struktura amorficzna jest względnie prosta, nieskomplikowana. Charakteryzowały ją społeczeństwa pierwotne, słabo rozwinięte. Społeczeństwo morficzne to społeczeństwo ukształtowane, zróżnicowane, o względnie zróżnicowanej strukturze. Kształt struktury społecznej zależy od różnych grup czynników. Wśród nich można wymienić czynniki ekonomiczne, demograficzne, ustrojowe czy też kulturowe. Niezależnie od kształtu struktury społecznej wyróżnia się w niej **mikrostrukturę**, określającą układ ról społecznych jednostek w ramach grup społecznych wchodzących w skład większych zbiorowości, i **makrostrukturę**, oznaczającą układ klas i warstw społecznych w ramach społeczeństwa.

Strukturę społeczną rozpatruje się w kilku ujęciach. W ujęciu funkcjonalnym stanowi ona układ zależności i ról społecznych związanych z podziałem i organizacją pracy w ramach całego społeczeństwa. Propagatorem takiego ujęcia był ame-

rykański socjolog Robert Merton. Z kolei dychotomiczne (dychotomia – podział pewnej całości na dwie części) ujęcie struktury społecznej polega na podziale społeczeństwa na dwie przeciwstawne sobie grupy. Takie stanowisko głosił Karol Marks, który wskazywał, że ład i porządek w społeczeństwie opiera się na dominacji jednych grup nad innymi. W ujęciu gradacyjnym (stratyfikacyjnym) definiuje się warstwy jako grupy osób o zbliżonej pozycji na pionowej skali. W tym ujęciu klasyfikacja następuje na przykład przez uwzględnienie jako czynnika gradacyjnego miesięcznych dochodów jednostki. Warstwy utworzone w ten sposób budują system stratyfikacji społecznej.

Istnieje również pojęcie **klas społecznych**, które wyodrębnia się na podstawie czynników ekonomicznych. To pojęcie rozpowszechnili w XVIII w. we Francji François Babeuf (czytaj: fransta babef) i Claude Henri Saint-Simon (czytaj: kłod ąri sę-simą). W XIX w. do takiego ujęcia nawiązywał Karol Marks. Obecnie opinie co do tego, czy należy uwzględniać podział społeczeństwa na klasy, są podzielone. Pojęcie klas stało się bardzo wieloznaczne – z czasem zaczęto odchodzić od jego ściśle ekonomicznego postrzegania, co może prowadzić do wielu nieporozumień.

klasy społeczne

Dobro wspólne i sprawiedliwość społeczna jako elementy współczesnego ładu społecznego

Każde społeczeństwo jest zróżnicowane. Różnicowanie może występować na różnych płaszczyznach – od statusu majątkowego, przez wykształcenie, prowadzony sposób życia, posiadanie potomstwa, aż po wykonywaną pracę. Różnicowanie dotyczące płci, wieku czy wykształcenia nie jest uznawane za nierówność w sensie socjologicznym. Nierównością są różnice krzywdzące, niestuszne, a zatem sprzeczne z poczuciem sprawiedliwości. W tym kontekście należy rozważyć, czym jest w socjologii pojęcie sprawiedliwości.

Koncepcję sprawiedliwości stworzył między innymi belgijski filozof Chaim Perelman (czytaj: chaim). Zakłada ona ujęcie sprawiedliwości w pięciu punktach:

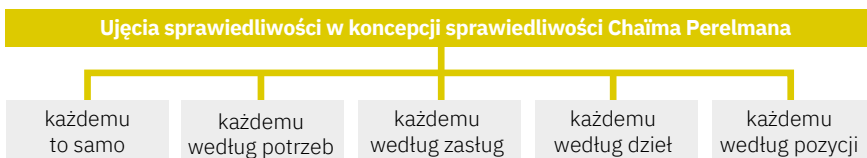
koncepcja
sprawiedliwości
Chaima Perelmana

- 1. Każdemu to samo.** Zgodnie z tą zasadą należałoby zlikwidować wszelkie nierówności i zapewnić każdemu takie same warunki – niezależnie od indywidualnych potrzeb. Doprowadziłoby to jednak do utraty funkcjonalności społeczeństwa i rozpadu jego struktury. Skutkowałaby również nieliczeniem się z indywidualnymi potrzebami jednostek oraz prowadziłaby do nieefektywnego zarządzania dobrami czy środkami publicznymi.
- 2. Każdemu według potrzeb.** Ta koncepcja oznacza zmniejszenie dysproporcji między grupami zdolnymi do zaspokojenia własnych potrzeb a grupami niezdolnymi do tego, na przykład z uwagi na czynniki losowe. Realizacja tej zasady jest najbardziej zbliżona do współczesnej polityki społecznej państw europejskich, która zakłada wsparcie grup najuboższych, na przykład osób z niepełnosprawnościami, starszych czy nieuleczalnie chorych. Ta koncepcja nie pozostaje jednak bez wad – może wzmacniać postawy roszczeniowe.
- 3. Każdemu według zasług.** To ujęcie trudno mierzyć, gdyż zasługi można oceniać zarówno na podstawie efektów, jakie przyniosło działanie danej jednostki, jak i na podstawie samego zaangażowania, które jednak nie zawsze odzwierciedla się w efektach.

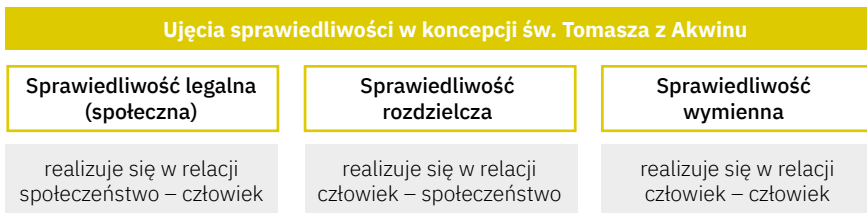

4. Każdemu według dzieł. W tym rozumieniu mierzy się nie zaangażowanie, a jedynie efekt końcowy podejmowanych przez jednostkę działań. Takie ujęcie jest uznawane za mierzalne i zasadne. Pozwala ono na zapewnienie dużej funkcjonalności działań ludzkich. Społeczeństwo w tym rozumieniu jest zróżnicowane, a różnice wynikają z efektywności pracy.

5. Każdemu według pozycji. To ujęcie zakłada uzależnienie traktowania jednostek od kategorii społecznej, do której przynależą. Osoby znajdujące się wyżej w hierarchii społecznej są traktowane lepiej niż osoby znajdujące się niżej. Tę zasadę stosowano w społeczeństwach klasowych. Obecnie jej stosowanie jest uzasadnione głównie w życiu zawodowym – osoba na wyższym stanowisku otrzymuje wyższe wynagrodzenie niż osoba na niższym stanowisku. Samo stanowisko i jego poziom w hierarchii jednak zależą od obiektywnych czynników, takich jak wykształcenie czy doświadczenie zawodowe. Szersze stosowanie tej zasady mogłoby spowodować osłabienie motywacji ludzi do działania.

Inny podział sprawiedliwości stworzył Święty Tomasz z Akwinu. Zróżnicował sprawiedliwość według kryterium relacji zachodzących w społeczeństwie. Wyodrębnił trzy rodzaje sprawiedliwości: legalną (społeczną), rozdzielczą oraz wymienną.

sprawiedliwość społeczna

Sprawiedliwość społeczna oznacza przyznanie każdej jednostce praw, które przynależą jej z faktu funkcjonowania w państwie demokratycznym. Jest to więc zakres zobowiązań, jakie wobec jednostki mają społeczeństwo oraz reprezentująca je władza. **Sprawiedliwość rozdzielczą** definiuje się jako dobro ogółu, które jest tworzone przez władzę oraz poszczególne jednostki. To rozumienie sprawiedliwości ściśle wiąże się z dobrem wspólnym. Sprawiedliwość rozdzielcza oznacza, że jednostki mają pewne zobowiązania względem wspólnoty – społeczeństwa. Aby wprowadzić sprawiedliwość rozdzielczą w życie, osoby, które decydują w imieniu społeczeństwa, powinny w równym stopniu „rozdzielać” zarówno korzyści, jak i ciężary wynikające z dobra wspólnego. Wyróżnia się ponadto **sprawiedliwość wymienną**. Ten rodzaj sprawiedliwości realizuje się w przestrzeni indywidualnej jednostki i wiąże się z uczciwością. W tym przypadku sprawiedliwość dotyczy wzajemnych relacji jednostki oraz z zapewnienia jej wolności, własności oraz innych praw. Ten rodzaj sprawiedliwości przyczynia się do zagwarantowania ładu w społeczeństwie. Ponadto sprawiedliwość społeczna polega na tworzeniu w społeczeństwie warunków korzystnych dla życia i rozwoju wszystkich ludzi. Ten rodzaj sprawiedliwości wycho-

dzi poza sztywne reguły sprawiedliwości, oznacza również komfort funkcjonowania w społeczeństwie.

Z pojęciem sprawiedliwości społecznej wiąże się również **dyskryminacja**. Oznacza ona niejednakowe traktowanie jednostek lub grup, wynikające z uprzedzeń i stereotypów. Dyskryminacja ma charakter krzywdzący i jest sprzeczna z poczuciem sprawiedliwości społecznej. Może występować na różnych polach. Do najbardziej powszechnych zjawisk tego typu należą: dyskryminacja ze względu na płeć, dyskryminacja rasowa i dyskryminacja ze względu na orientację seksualną.

Warto wspomnieć, że takie zachowania są sprzeczne z Konstytucją RP z 2 kwietnia 1997 r., która w art. 32 wskazuje: *Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny*. Zapisy Konstytucji RP uwzględniają zatem ideę równości i niedyskryminacji. Zawarto w nich również pojęcie **dobra wspólnego** – art. 1: *Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli*. To pojęcie było używane już w starożytności przez Arystotelesa, który za sprawiedliwy uznał ustrój polityczny służący dobru wspólnemu. O dobru wspólnym wspominali Platon, Święty Tomasz z Akwinu, John Locke (czytaj: dżon lok) czy Jean Jacques Rousseau (czytaj: żan żak russo). Ten ostatni uznawał dobro wspólne za podstawową zasadę sprawiedliwości społecznej. Obydwa pojęcia są zatem skorelowane. Pojęcie dobra wspólnego, choć obecne od starożytności w myśli politycznej, pozostawało wieloznaczne i niedookreślone. Prób jego interpretacji podjął się nigeryjski filozof Sylvanus Inibong Udoidem. Wskazał, że za dobro wspólne można uznać coś, czego życzą sobie wszyscy ludzie. Zatem dobro wspólne to wartość pożądana przez wszystkie jednostki, niekwestionowalna. Jednakże również to pojęcie jest bardzo szerokie i niedookreślone – odnosić się może do sfery prawnej, ekonomicznej, środowiskowej, a także do innych sfer. Amerykański etyk **Daniel Sulmasy** (czytaj: solmejsi) wyróżnił cztery rozumienia pojęcia dobra wspólnego:

- **zbiorowe dobro wspólne** – suma dóbr wszystkich jednostek tworzących społeczeństwo;
- **wspólne dobro wspólne** – dobro należące do wszystkich członków społeczeństwa, jak powietrze, a także cele, jakie społeczeństwo pragnie osiągnąć, na przykład zapewnienie dostępu do czystego powietrza;
- **wypierające dobro wspólne** – dobro przeważające nad jednostkami i ich funkcjonowaniem w społeczeństwie; takim dobrem może być państwo jako byt;
- **integralne dobro wspólne** – powstaje w wyniku ludzkich interakcji i nie może być podzielone na dobro jednostkowe; takie rozumienie wskazuje na to, że dobrem wspólnym jest samo bycie we wspólnocie, funkcjonowanie w określonej rzeczywistości.

Odniesienie właśnie do dobra wspólnego jako dobra wypierającego znajduje się w Konstytucji RP, art. 32. Nie jest to jednak jedyne nawiązanie – przykładowo art. 5 aktu wskazuje: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*. Odniesienie do niepodległości i nienaruszalności terytorium, do wolności oraz praw człowieka i obywatela, a także do bezpieczeństwa wskazuje na dobro wypierające, a wzmianka o środowisku naturalnym to przykład dobra wspólnego.

dobro wspólne

umowa społeczna

Ze sprawiedliwością społeczną wiąże się także zagadnienie **umowy społecznej**. Koncepcje dotyczące umowy społecznej rozwijały się od starożytności, jednak ich największy rozkwit nastąpił w oświeceniu. To właśnie wówczas swoje teorie formułowali tacy myśliciele, jak: Thomas Hobbes (czytaj: tomas hobs), John Locke czy Jean Jacques Rousseau. Umowa społeczna zgodnie z koncepcją Rousseau powstała jako przeciwstawienie się „stanowi natury”. Ludzie dotychczas żyjący w pewnej naturalnej wolności stworzyli społeczeństwo dzięki zawarciu swoistego porozumienia – umowy społecznej. Miała ona na celu przeniesienie indywidualnych praw jednostek na reprezentujące je osoby – przedstawicieli władzy, których zadaniem stało się zapewnienie jednostkom ochrony. Podsumowując, umowa społeczna ma wskazywać, kto ma prawa polityczne, a kto z nich rezygnuje na rzecz innych dóbr. Tym samym umowa społeczna zakłada, że początkiem życia społecznego było dobrowolne i świadome porzucenie przez człowieka pierwotnego dla niego stanu natury (wolności) i przejście do życia we wspólnocie.

Fundamenty ładu społecznego

ład (pokój) społeczny

Ład (pokój) społeczny oznacza istnienie i rozwój społeczności, oparte na równowadze społecznej. Ta przejawia się przez akceptację istnienia państwa i jego mechanizmów oraz zaangażowanie jednostek w życie wspólnoty. Ład wymaga współpracy i **kompromisu**, czyli postępowania zmierzającego do osiągnięcia porozumienia w drodze wzajemnych ustępstw między jednostkami lub grupami. W tradycji chrześcijańskiej podstawą ładu są cnoty, do których zalicza się między innymi **roztropność**. Stanowi ona przeciwieństwo lekkomyślności i porywczności. Może być tłumaczona jako mądrość praktyczna dotycząca wiedzy o właściwych środkach postępowania. Roztropność pozwala na krytyczny osąd rzeczywistości, który jest istotny w przypadku **sporów społecznych** i zapobiega ich podsycaniu. Spory należy rozwiązywać z uwzględnieniem **dialogu**, a strony sporu powinny opierać się na sprawdzonych informacjach, aby dysputy nie przeradzały się w konflikty.

Fundamentem ładu społecznego jest też **solidarność społeczna**. Pozwala ona na wzmocnienie więzi międzyludzkich, co z kolei stanowi istotny wkład do realizacji dobra wspólnego. Umożliwia także poszukiwanie porozumienia w przypadku wystąpienia sporów na różnych polach – w przypadku sporów zarówno społecznych, jak i politycznych.

Porozmawiajmy

- Zastanów się, jak wyglądałyby twoje relacje z otoczeniem (z kolegami, nauczycielami), gdyby ludzie nie przestrzegali zasad ładu społecznego. W jaki sposób wpłynęłoby to na wasze funkcjonowanie?
- Rozważ, czy można przypisywać wartość fundamentalnym zasadom życia społecznego. Czy wszystkie są równie ważne?

PYTANIA I POLECENIA

1. Wyjaśnij, dlaczego człowiek jest istotą społeczną.
2. Określ, w jakich sytuacjach może dojść do konfliktu ról jednostki. Wytłumacz, w jaki sposób można rozwiązać konflikt ról oraz czym grozi brak jego rozwiązania.
3. Scharakteryzuj pięć ujęć sprawiedliwości społecznej. Wskaż, które z nich jest ci najbliższe, oraz wyjaśnij, jakie są jego zalety i wady.
4. Omów na przykładach, w jaki sposób dobro wspólne oraz sprawiedliwość społeczna są ze sobą powiązane.
5. Na podstawie koncepcji Jeana Jacques'a Rousseau przedstaw, dlaczego ludzie zdecydowali się wyjść ze stanu natury oraz zawrzeć umowę społeczną.
6. Wymień i krótko scharakteryzuj fundamenty ładu społecznego.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- **Człowiek jest istotą społeczną**, co oznacza, że nie może żyć poza społeczeństwem, a społeczeństwo nie może istnieć bez ludzi. Człowieka łączą ze społeczeństwem więzi społeczne o różnym charakterze: emocjonalne, poznawcze, partycypacyjne, wartościujące. Więzy mogą mieć zróżnicowany charakter, który zależy od nawiązywanych relacji – mogą to być więzi częściowe lub całościowe, asymetryczne lub symetryczne, formalne lub nieformalne. s. 10
- **Stosunki społeczne** można określić jako ogół zależności, które powstają na podłożu obiektywnym między jednostkami i grupami społecznymi. Mają one charakter uświadomiony lub nieświadomiony i zawsze wiążą się z interesami danych jednostek lub grup. s. 12
- Jednostka, realizując swoje aspiracje, wchodzi w różne **role społeczne**, które decydują o sposobie powiązania jednostki ze społeczeństwem. Mogą być one dobrowolne lub przymusowe. Człowiek pełniący zróżnicowane role może znaleźć się w sytuacji **konfliktu ról**, który wymaga rozwiązania. Brak rozwiązania może prowadzić do **anomalii społecznej**, czyli rozpadu wartości. s. 14
- Role odgrywane przez jednostkę wynikają z jej aspiracji. Aspiracje kształtują system wartości danej jednostki – są to wartości aksjologiczne. Realizując swoje role i aspiracje, jednostka kieruje się oczekiwaniami społecznymi oraz powszechnie akceptowanymi wartościami. Te przyjęte wartości i oczekiwania nazywa się **ładem aksjologicznym**. s. 16
- W rozwoju jednostki i w toku przyjmowania przez nią pewnych wartości dużą rolę odgrywa proces **socializacji**, czyli uspołecznienia jednostki. Polega on na przyswojeniu przez jednostkę języka, wzorców zachowań, wartości i postaw. Socializację można podzielić na pierwotną i wtórną. s. 16
- Zbiór ludzi, których cechują więzi społeczne lub stosunki społeczne, stanowi **grupę społeczną**. Grupy mogą mieć zróżnicowany charakter, wyróżnia się: pierwotne i wtórne, formalne i nieformalne, małe i duże, celowe i autoteliczne oraz w sobie i dla siebie. s. 17

s. 20

- **Sprawiedliwość społeczna** może być rozumiana na pięć sposobów: każdemu to samo, każdemu według potrzeb, każdemu według zasług, każdemu według dzieł oraz każdemu według pozycji. Istnieje również ujęcie sprawiedliwości wskazujące na sprawiedliwość społeczną, wymienną oraz rozdzielczą – ten podział wiąże się z dobrem wspólnym.

s. 21

- **Dobro wspólne** stanowi podstawową zasadę sprawiedliwości społecznej.

s. 22

- **Umowa społeczna** zgodnie z koncepcją Jeana Jacques'a Rousseau powstała jako przeciwstawienie się „stanowi natury”. Ludzie dotychczas żyjący w pewnej naturalnej wolności stworzyli społeczeństwo dzięki zawarciu swoistego porozumienia, zwanego umową społeczną. Miała ona na celu przeniesienie indywidualnych praw jednostek na reprezentującą je władzę, która stała się odpowiedzialna za zapewnienie jednostkom ochrony.

2. Państwo i jego organizacja

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, jak przebiega proces tworzenia się narodu oraz jak definiuje się naród;
- poznasz definicję patriotyzmu i nauczysz się odróżniać patriotyzm od szowinizmu oraz kosmopolityzmu;
- scharakteryzujesz państwo;
- zrozumiesz, jakie są zadania państwa wobec obywateli i obowiązki obywateli względem państwa;
- poznasz podstawowe atrybuty państwa oraz nauczysz się wyjaśniać, na czym polega racja stanu;
- ocenisz znaczenie wspólnoty samorządowej oraz dowiesz się, czym jest zasada pomocniczości;
- wymienisz podstawowe atrybuty jednostek samorządu terytorialnego jako wspólnot lokalnych.

Naród i procesy narodotwórcze

Według podstawowej definicji **naród** stanowi pierwotną i naturalną zbiorowość ludzi wywodzących się ze wspólnego pnia. Przynależność narodowa jest natomiast cechą biologiczną, wynikającą z pokrewieństwa – dziedziczy się ją po rodzicach, a także związaną z urodzeniem na danym terytorium lub długotrwałym na nim przebywaniem. Naród można więc definiować jako zbiorowość ludzi żyjących na danym terytorium. Należy dodać, że naród stanowi wspólnotę ludzi posługujących się tym samym językiem. Istnienie państwa (jako organizacji) i narodu (jako wspólnoty ludzkiej) jest skorelowane, ale nie można uzależniać istnienia państwa od narodu. Jest wiele narodów, które istniały bez państwa, na przykład Kurdowie żyjący obecnie na terytorium czterech państw: Turcji, Syrii, Iraku i Iranu, a także Romowie. Również Polacy w trakcie rozbiorów przez 123 lata nie mieli własnego państwa – udało się je odbudować dopiero w 1918 r.

naród

Ćwiczenie

Zastanów się, co wpływa na to, że niektóre narody przetrwały, mimo że w pewnym momencie historycznym utraciły swoje terytorium. Postuż się przykładem Polski podczas zaborów.

Na kształtowanie się narodów wpływa wiele czynników – zarówno obiektywnych, jak i subiektywnych. Wśród **obiektywnych czynników narodotwórczych** wyróżnia się wspólne pochodzenie, język, terytorium, kulturę, gospodarkę a także ukształtowaną strukturę polityczno-państwową. Wspólny **język** jest najbardziej zauważalnym przejawem przynależności narodowej. Utożsamianie narodu z grupą językową

obiektywne
czynniki
narodotwórcze

to jednak znaczne uproszczenie – niektóre narody używają kilku języków, na przykład Belgowie posługują się trzema językami oficjalnymi: niderlandzkim, niemieckim oraz francuskim. **Terytorium** również stanowi jeden z najbardziej zauważalnych elementów przynależności narodowej, choć nie zawsze posiadanie terytorium jest niezbędnym warunkiem do istnienia narodu. Kolejny czynnik narodotwórczy to **wspólnota kulturowa**. Obejmuje ona wytwory kulturowe, takie jak: literatura, dzieła sztuki, tradycje, wartości moralne. Są to elementy określające tożsamość narodu. W przypadku braku istnienia czynnika spajającego, jakim jest terytorium, to właśnie wspólnota kulturowa gwarantuje trwanie narodu. Czynnik narodotwórczy, a jednocześnie odróżniający wspólnotę narodową od wspólnoty etnicznej, stanowi **istnienie własnych struktur państwowych**. Pozwala to na stworzenie rządu reprezentującego państwo i zapewniającego realizację jego interesów.

Do **subiektywnych czynników narodotwórczych** zalicza się natomiast świadomość narodową oraz wolę jedności. **Świadomość narodowa** oznacza postrzeganie własnej grupy jako narodu oraz samoidentyfikację z daną grupą narodową. Kształtuje się ona na podstawie takich elementów, jak: przeświadczenie o wspólnym pochodzeniu, kult bohaterów narodowych, świadomość wspólnej przeszłości narodowej i przywiązanie do własnego narodu. **Wola jedności** to natomiast poczucie solidarności zbiorowej oraz utożsamianie się jednostki z określoną grupą narodową. Przejawia się w lojalności wobec własnej grupy narodowej. Przykładem woli jedności jest zachowanie narodu ukraińskiego w trakcie agresji rosyjskiej na Ukrainę rozpoczętej 24 lutego 2022 r. Wówczas Ukraińcy mieszkający w kraju podjęli walkę z agresorem, a pracujący i mieszkający poza granicami wracali do ojczyzny, by walczyć o wolność.

Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełeński w trakcie wizyty w Buczy w kwietniu 2022 r. po rosyjskiej agresji na Ukrainę

Patriotyzm, szowinizm i kosmopolityzm

patriotyzm

Patriotyzm (łac. *patria* – ojczyzna) to umiłowanie ojczyzny oraz zdolność poświęcenia się dla niej, jak również stawianie dobra kraju ponad swoje osobiste interesy. To także poszanowanie tradycji i kultury oraz wypełnianie obowiązków obywatelskich. Patriotyzm stanowi główną, najbardziej rozpowszechnioną postawę względem państwa. Niezależnie od definicji, dominującymi elementami charakteryzującymi patriotyzm są miłość i przywiązanie do własnego państwa oraz poświęcanie własnego dobra dla dobra wspólnego. Jest to zatem postawa o charakterze spo-

teczno-politycznym, a ponadto świadoma, odnosząca się wprost do ojczyzny. Ściśle wiąże się nie tylko z terytorium, lecz także ze wszystkimi przejawami istnienia państwa i narodu, a więc z językiem, tradycjami czy kultem bohaterów narodowych. Patriotyzm przejawia się w afirmowaniu swoich przekonań dotyczących ojczyzny. Ta afirmacja dotyczy czterech wymiarów: pielęgnowania i ochrony kultury narodowej, korzystania z własnej kultury, rozwijania dziedzictwa kulturowego własnego narodu oraz propagowania jego kultury. Szczególnym przejawem patriotyzmu jest **patriotyzm lokalny/regionalny**. Wyraża się przywiązaniem do regionu, z którego się pochodzi lub z którym jest się związanym. Warunkiem zaistnienia patriotyzmu lokalnego są:

- **społeczność**, czyli grupa etniczna lub wiele grup, które koegzystują ze sobą na zasadzie utrwalonych stosunków;
- **kultura lokalna**, specyficzna dla danego regionu, tworząca dziedzictwo regionalne;
- **terytorium**, na którym żyje dana społeczność, tworząca specyficzną kulturę regionalną.

Dzieci w tradycyjnych strojach ludowych, symbolizujących kulturę kaszubską

Ćwiczenie

Podaj przykłady realizowania się obywatelskości we współczesnej Polsce. W jaki sposób przejawia się ona podczas głosowania w wyborach, celebrowania świąt narodowych, dbania o kulturę oraz podtrzymywania zwyczajów narodowych?

Kolejną postawą społeczno-polityczną względem narodu jest **nacjonalizm**. Charakteryzują go cztery cechy:

- przekonanie o nadrzędnym charakterze potrzeby przynależności narodowej;
- współzależność elementów tworzących naród;
- przekonanie o wartości własnego narodu i jego atrybutów;
- przekonanie o wyższości własnego narodu nad innymi autorytetami pretendującymi do ukazywania im szacunku lub wierności.

Umiarkowany nacjonalizm podkreśla pozytywny stosunek emocjonalny do własnego narodu. Negatywną stroną nacjonalizmu jest jednak wynoszenie własnego

szowinizm

narodu oraz jego interesów ponad inne narody. Taka postawa wiąże się ze swoistym egoizmem narodowym oraz odmawianiem praw innym narodom. W tym rozumieniu nacjonalizm znaczeniowo zbliża się do **szowinizmu narodowego**, czyli skrajnego, bezkrytycznego postrzegania swojego narodu jako ważniejszego i lepszego od innych, przy jednoczesnym wyrażaniu pogardy i nienawiści wobec innych nacji. Jako postawa skrajna szowinizm charakteryzuje się jednostronnością, fanatyzmem oraz ksenofobią, czyli niechęcią do innych kultur oraz narodów i ich przedstawicieli. Podobnie można scharakteryzować **etnocentryzm**, według którego za lepsze i bardziej wartościowe uważa się kulturę, zwyczaje i tradycje własnej grupy. Szowinizm od etnocentryzmu różni zatem grupa społeczna – w przypadku szowinizmu jest to naród, a w przypadku etnocentryzmu – grupa etniczna lub społeczność lokalna.

kosmopolityzm

Postawą odmienną od nacjonalizmu jest **kosmopolityzm** (gr. *cosmopolis* – cały świat). Zakłada on, że organizacja państwowa jest przestarzała i nieadekwatna do funkcjonowania współczesnego świata, a więzi narodowe i tradycja są mało istotne. Kosmopolici podkreślają istotę wartości uniwersalnych. W negatywnym sensie kosmopolityzm stanowi postawę wyrażającą się przez bierność lub pogardliwy stosunek do własnego narodu, jego kultury i tradycji. Zwolennicy kosmopolityzmu uważają, że interesy ludzkości nie stanowią sumy interesów poszczególnych grup narodowych – cała ludzkość ma jeden wspólny interes, który polega na zachowaniu pokoju i bezpieczeństwa. Nacjonalizm i patriotyzm są postrzegane przez kosmopolitów jako postawy wyrażające obawę o utratę własnej tożsamości przez grupy narodowe.

Ćwiczenie

Pomyśl o tym, jak obchodzisz najważniejsze święta narodowe w Polsce, na przykład Narodowe Święto Niepodległości albo Święto Narodowe Trzeciego Maja. Porównajcie swoje przemyślenia z kolegami i koleżankami z klasy. W czym wasze świętowanie jest podobne, a czym się różni?

Podstawowe atrybuty państwa

państwo

Według Georga Jellinka **państwo** to trwały, suwerenny związek ludzi stale zamieszkujących określone terytorium i podlegających władzy zwierzchniej. Bardziej szczegółowe definicje akcentują takie elementy, jak: demokratyczny system rządów, występowanie trójpodziału i równowagi władz, rządy prawa czy działanie na rzecz i w interesie obywateli. Te definicje są jednak zawężające – należy pamiętać, że nie wszystkie państwa współczesnego świata są demokratyczne oraz charakteryzują się trójpodziałem władzy i rządami prawa.

Mówiąc o **atributach państwowości**, należy wskazać cztery elementy niezbędne do tego, aby uznać dane państwo za podmiot prawa międzynarodowego. Są to: terytorium oddzielone granicą od innych państw, stała ludność, suwerenna władza oraz zdolność do nawiązywania relacji międzynarodowych. Te elementy zostały sprecyzowane w konwencji o prawach i obowiązkach państw sporządzonej w Montevideo w 1933 r.

terytorium oddzielone granicą	stała ludność
ATRYBUTY PAŃSTWOWOŚCI	
suwerenna władza	zdolność do nawiązywania relacji międzynarodowych

Pierwszym atrybutem państwowości jest **terytorium** – stanowi ono wycinek ziemi obejmujący ląd oraz wody śródlądowe, morskie, wnętrze ziemi pod tymi obszarami oraz przestrzeń powietrzną nad nimi. Ważnym aspektem jest integralność, czyli nienaruszalność terytorium państwa. Oznacza to, że w przypadku agresji państwowości nie ustaje – naruszenie posiadania nie jest uznawane w prawie międzynarodowym.

Drugim atrybutem państwowości stanowi **ludność**. Pod tą kategorią rozumie się zarówno obywateli, jak i cudzoziemców i bezpaństwowców (apatrydów). Przebywanie na obszarze danego państwa nadaje prawa i obowiązki danej osobie. To do kompetencji państwa należy kształtowanie sytuacji prawnej swoich mieszkańców, a uprawnienie to może zostać ograniczone jedynie na mocy prawa międzynarodowego wiążącego dane państwo. **Obywatelstwo** można nabyć drogą dziedziczenia po rodzicach (prawo krwi), przez urodzenie na danym terytorium (prawo ziemi) lub przez naturalizację (co precyzuje ustawodawstwo wewnętrzne państw).

Trzecim atrybutem państwowości jest **władza**. Powinna ona być suwerenna pod względem wewnętrznym oraz zewnętrznym. **Suwerenność wewnętrzna** oznacza zdolność do decydowania o sposobie funkcjonowania oraz o systemie społeczno-politycznym bez ingerencji innych struktur istniejących w państwie (państw, struktur przestępczych itp.). Inaczej nazywa się ją całkowitością, gdyż władza w państwie posiada całkowitą zwierzchność nad terytorium oraz jednostkami. **Suwerenność zewnętrzna**, zwana także samowładnością, to natomiast niezależność od innych podmiotów w podejmowaniu decyzji.

Czwartym atrybutem państwa jest **zdolność do wchodzenia w relacje międzynarodowe**. Jest to element wskazujący na rzeczywiste uznanie państwa na scenie międzynarodowej. Przejawia się ona w *ius legationis* (zdolność do wysyłania i przyjmowania misji dyplomatycznych) oraz *ius tractatum* (zdolność do zawierania umów międzynarodowych).

Racja stanu

Pojęcie **racji stanu** (*ratio status*) wprowadził włoski pisarz Giovanni Botero (czytaj: dziowani) w XVI w. Twierdził on, że racja stanu oznacza zastosowanie środków koniecznych do wprowadzenia i rozszerzenia panowania nad narodami. Miało to uzasadnić obecność dynastii Habsburgów w ówczesnych Włoszech. O ile jednak dla Habsburgów ekspansja na tereny włoskie była kwestią racji stanu, o tyle dla

Włochów stanowiła zagrożenie niezależności. W przeszłości rację stanu wykorzystywano różnych celach: do uzasadniania polityki państw zmierzających do ekspansji i podbicia nowych terenów, do konsolidacji państw narodowych, a także do jednoczenia rozbitych narodów. Obecnie uznaje się, że pojęcie racji stanu, rozumianej jako nadrzędność interesów państwa nad interesem obywateli, jest anachroniczne. Ten pogląd wyraża między innymi polski dyplomata Arkady Rzegocki. Zbigniew Rykiel utożsamia natomiast rację stanu z powodami, dla których państwo istnieje – państwo staje się dobrem wspólnym, a istotnymi elementami racji stanu są bezpieczeństwo, niepodległość, suwerenność i integralność terytorialna. Obie przytoczone definicje są zbliżone do tej, którą wyraził Niccolò Machiavelli (czytaj: nikolo makiawelli), uważany za twórcę nowożytnej koncepcji racji stanu.

Zadania państwa względem obywateli

Koncepcja umowy społecznej oznacza zrzeczenie się przez jednostki części swoich praw w celu zyskania innych dóbr. To z kolei skłania do zastanowienia się, jakie dobra otrzymują jednostki żyjące w zorganizowanym społeczeństwie oraz jakie są oczekiwania jednostek wobec państwa. Umowa społeczna zakłada wzajemną zależność – zarówno obywatele mają obowiązki względem państwa, jak i państwo ma obowiązki wobec obywateli.

W Polsce podstawowym dokumentem zawierającym wzajemne obowiązki państwa i obywatela jest Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. Wyróżnia się **obowiązki pozytywne**, które nakładają na władze obowiązek działania w celu zapewnienia jednostkom pewnych dóbr, i **negatywne**, które nakazują władzom powstrzymać się od pewnych działań. Głównym obowiązkiem negatywnym państwa jest **nienaruszanie praw i wolności jednostki**, wywodzone z przyrodzonej i niezbywalnej godności ludzkiej (art. 30 Konstytucji RP). Nie wszystkie prawa i wolności mają jednak charakter bezwzględny – część z nich można ograniczyć drogą ustawową. Do kategorii wolności, które mogą być ograniczone w szczególnych okolicznościach (np. stan wyjątkowy, stan wojenny), zalicza się swobodę przemieszczania się czy organizacji zgromadzeń. Bezwzględny charakter (niemożliwy do zniesienia lub ograniczenia) mają takie zapisy, jak zakaz torturowania oraz okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karania, zakaz stosowania kar cielesnych, zakaz zmuszania do udziału w praktykach religijnych oraz zakaz stosowania cenzury prewencyjnej.

Do obowiązków pozytywnych państwa względem obywateli należą te, które służą **ochronie oraz zapewnieniu realizacji praw i wolności**. Te zadania mają umożliwić bądź ułatwić jednostce korzystanie z jej praw. W tej grupie wyróżnia się prawa socjalne, jak prawo do zabezpieczenia społecznego, prawo do ochrony zdrowia, prawo do sądu. Aby jednostka mogła korzystać z tych praw, konieczne jest uprzednie działanie ze strony państwa. Na szczególną uwagę zasługuje zagadnienie bezpieczeństwa. Zgodnie z art. 5 Konstytucji RP: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*. Ten przepis zawiera zobowiązanie państwa do zapewnienia jednostkom poczucia bezpieczeństwa.

Konstytucja RP
z 2 kwietnia 1997 r.

Kolejną grupą obowiązków pozytywnych są takie, które nie wymagają działań ze strony państwa. Do tej grupy zalicza się wolność sumienia i religii oraz wolność zgromadzeń.

Odrębnie należy omówić **obowiązki ochronne państwa** wobec obywateli. Państwo chroni jednostkę nie przed działaniami własnych organów czy funkcjonariuszy, ale przed naruszeniami jej praw i wolności przez inne jednostki. Ze względu na to, że takie działania wymagają podjęcia aktywności ze strony państwa, uważa się je za obowiązki pozytywne. Obowiązki ochronne państwa wywodzi się ze wspomnianej już przyrodzonej i nienaruszalnej godności ludzkiej, która jako źródło praw i wolności jednostki znajduje odzwierciedlenie w Konstytucji RP. Do obowiązków ochronnych państwa należą:

- zakaz zmuszania jednostki do czynienia tego, czego prawo nie nakazuje;
- prawna ochrona życia;
- ochrona życia prywatnego;
- ochrona własności prywatnej;
- ochrona tajemnicy komunikowania się;
- ochrona danych osobowych;
- ochrona zdrowia;
- ochrona środowiska naturalnego;
- informowanie każdego o stanie i ochronie środowiska;
- wspieranie działań obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska;
- pomoc w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej osobom z niepełnosprawnościami;
- pomoc finansowa i organizacyjna dla uczniów i studentów;
- zapewnienie pomocy rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietnym i niepełnym;
- pomoc matkom przed urodzeniem dziecka i po jego urodzeniu;
- ochrona małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa;
- ochrona pracy;
- ochrona własności, innych praw majątkowych oraz prawa dziedziczenia;
- szczególna ochrona dzieci, lokatorów, konsumentów, użytkowników i najemców;
- ochrona obywateli podczas ich pobytu za granicą oraz dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej;
- ochrona weteranów walk o niepodległość, zwłaszcza inwalidów wojennych.

Obowiązki obywateli względem państwa

Również obywatele mają pewne obowiązki względem państwa. Wskazano je w art. 70 oraz 82–86 Konstytucji RP. Należą do nich:

- wierność ojczyźnie i troska o dobro wspólne;
- przestrzeganie prawa;
- ponoszenie ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków;
- obrona ojczyzny;
- dbałość o stan środowiska naturalnego;
- obowiązek nauki do 18 roku życia.

samorząd terytorialny

Rola wspólnot samorządowych

Samorząd terytorialny w Polsce przywrócono po przemianach ustrojowych w 1990 r. Od 1999 r. obowiązuje natomiast trójstopniowy podział terytorialny, w którym wyróżnia się szczebel **gminny, powiatowy i wojewódzki**. Wówczas zmieniła się również liczba województw – do 1999 r. u było ich 49, a w wyniku wprowadzonych zmian ich liczbę zmniejszono. W 2022 r. w Polsce mamy 16 województw, 314 powiatów, 66 miast na prawach powiatu oraz 2478 gmin.

Województwa wraz ze stolicami po reformie administracyjnej z 1999 r.

Wspólnoty samorządowe są rządzone przez swoich przedstawicieli, wybieranych w wyborach tajnych, bezpośrednich, równych i powszechnych. Władzę w samorządzie terytorialnym sprawują organy wykonawcze oraz stanowiące i kontrolne.

Organami stanowiącymi i kontrolnymi są:

- dla gminy – rada gminy (w przypadku gdy siedziba rady gminy znajduje się w mieście położonym na terytorium tej gminy, rada nosi nazwę rady miejskiej);
- dla powiatu – rada powiatu;
- dla samorządu województwa – sejmik województwa.

Organami wykonawczymi są:

- dla gminy – wójt, burmistrz lub prezydent miasta;
- dla powiatu – zarząd powiatu;
- dla samorządu województwa – zarząd województwa.

Graficzne przedstawienie tych organów znajduje się w poniższej tabeli.

	Gmina	Powiat	Województwo
Organy stanowiące i kontrolne	rada gminy	rada powiatu	sejmik województwa
Organy wykonawcze	wójt, burmistrz, prezydent miasta	zarząd powiatu	zarząd województwa

Kadencja organów stanowiących i kontrolnych trwa 5 lat, licząc od dnia wyborów. Kadencja organów wykonawczych rozpoczyna się w dniu rozpoczęcia kadencji organów stanowiących i kontrolnych lub w dniu wyboru przez ten organ i upływa z dniem upływu kadencji organu stanowiącego i kontrolnego.

Do **kompetencji gminy** należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty samorządowej. Zgodnie z zasadą subsydiarności zadania własne gminy obejmują sprawy dotyczące:

ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;

gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego;

wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości i porządku oraz urządzeń sanitarnych, wysypisk i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą oraz gaz;

działalności w zakresie telekomunikacji;

lokalnego transportu zbiorowego;

ochrony zdrowia;

pomocy społecznej, w tym ośrodków i zakładów opiekuńczych;

wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;

gminnego budownictwa mieszkaniowego;

edukacji publicznej;

kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych;

targowisk i hal targowych;

zieleni gminnej i zadrzewień;

cmentarzy gminnych;

porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania gminnego magazynu przeciwpowodziowego;

utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;

polityki prorodzinnej, w tym zapewnienia kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej;

wspierania i upowszechniania idei samorządowej, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej;

promocji gminy;

współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych;

współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

W kompetencjach powiatu leżą zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie:

edukacji publicznej;
promocji i ochrony zdrowia;
pomocy społecznej;
wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
polityki prorodzinnej;
wspierania osób z niepełnosprawnościami;
transportu zbiorowego i dróg publicznych;
kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
kultury fizycznej i turystyki;
geodezji, kartografii i katastru;
gospodarki nieruchomościami;
administracji architektoniczno-budowlanej;
gospodarki wodnej;
ochrony środowiska i przyrody;
rolnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego;
porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli;
ochrony przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania powiatowego magazynu przeciwpowodziowego, ochrony przeciwpożarowej i zapobiegania innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia ludzi oraz środowiska;
przeciwdziałania bezrobociu oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy;
ochrony praw konsumenta;
utrzymania powiatowych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
obronności;
promocji powiatu;
współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych;
działalności w zakresie telekomunikacji.

Kompetencje samorządu województwa dotyczą zadań w zakresie:

edukacji publicznej, w tym szkolnictwa wyższego;
promocji i ochrony zdrowia;
kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
pomocy społecznej;
wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
polityki prorodzinnej;
modernizacji terenów wiejskich;
zagospodarowania przestrzennego;
ochrony środowiska;
transportu zbiorowego i dróg publicznych;

kultury fizycznej i turystyki;
 ochrony praw konsumentów;
 obronności;
 bezpieczeństwa publicznego;
 przeciwdziałania bezrobociu i aktywizacji lokalnego rynku pracy;
 działalności w zakresie telekomunikacji;
 ochrony roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy.

Znaczenie zasady pomocniczości

zasada
 pomocniczości

Jedną z podstawowych zasad funkcjonowania państw demokratycznych jest **zasada pomocniczości**, zwana też zasadą subsydiarności (ang. *subsidiarity* – pomocniczość). Ta zasada, wywiedziona z nauki społecznej Kościoła katolickiego, obowiązuje obecnie w Unii Europejskiej. Powołuje się na nią również Konstytucja RP – wskazuje ją jako na zasadę umacniającą uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Pomocniczość została wymieniona w preambule Konstytucji RP obok takich zasad, jak: wolność, sprawiedliwość, współdziałanie oraz dialog społeczny, co podkreśla jej wagę dla współczesnego państwa demokratycznego.

Zasada pomocniczości w najprostszym ujęciu oznacza, że instytucje powinny być tworzone jako pomocnicze w stosunku do działań i potrzeb poszczególnych osób. Tym samym gmina ma zajmować się tym, co nie jest możliwe do zrealizowania przez jednostkę ludzką. Powiat jest natomiast nadrzędny względem gminy i ma zajmować się tym, czemu władze gminne nie są w stanie sprostać. Władze państwowe, jako struktury nadrzędne względem samorządu terytorialnego, mają natomiast pełnić funkcje pomocnicze względem podmiotów niżej postawionych w hierarchii: spajając działania oraz wykonywać te, których niższe szczeble administracji nie są w stanie zrealizować przy wykorzystaniu własnych sił.

Zasada pomocniczości odrzuca zależność hierarchiczną, zgodnie z którą urząd będący niżej w hierarchii władzy, powinien być podporządkowany urzędowi wyższemu rangą. Zgodnie z subsydiarnością jednak to najniższe rangą urzędy znajdują się najbliżej obywateli, mogą więc najskuteczniej reagować na ich potrzeby i problemy. To nadaje im najważniejsze znaczenie. Urzędy znajdujące się na średnim szczeblu są w stanie realizować złożone zadania, jednak nie mogą dotrzeć do wszystkich obywateli, których problemy – na przykład z uwagi na miejsce zamieszkania, status materialny i inne czynniki – bywają bardzo zróżnicowane.

Zasada pomocniczości nie ma mocy prawnej sama w sobie, wyznacza jednak pewne kierunki działania, które znajdują odzwierciedlenie w podziale kompetencji poszczególnych władz. Ta kompetencje w celu realizacji zasady ulegają **decentralizacji**. Oznacza to przekazywanie możliwie największego zakresu kompetencji jednostkom znajdującym się niżej w hierarchii władzy, ponieważ te podmioty – znajdujące się bliżej obywateli – są w stanie lepiej zaspokajać ich potrzeby.

Decentralizacji nie należy mylić z dekoncentracją. W ramach decentralizacji uprawnienia są przekazywane innym podmiotom. Dekoncentracja polega natomiast na poziomym przekazaniu uprawnień, na przykład przez kierownika danego urzędu urzędnikom, którzy wydają decyzje administracyjne w jego imieniu. Takie uprawnienia można w każdej chwili cofnąć, na przykład w sytuacji gdy urzędnik mający uprawnienia zmienia stanowisko. Odpowiedzialność za realizację władzy zdekoncentrowanej w dalszym ciągu spoczywa na ośrodku przekazującym uprawnienia.

W wyniku decentralizacji władzy państwowej dochodzi do przekazania zadań i odpowiedzialności administracji rządowej w ręce administracji samorządowej. Zarówno zadania, jak i niezbędne środki przeznaczone do ich realizacji powinny być przekazane władzom samorządowym w taki sposób, by nie miały one trudności z pokryciem kosztów ich wykonania. Subsydiarność oznacza więc pewien sposób ułożenia kompetencji między poszczególnymi kategoriami samorządu terytorialnego, w którym to układzie sprawy samorządowe odnoszą się do wspólnot innych niż podstawowe, jeżeli zajmują się one interesami wspólnymi dla społeczności lokalnych z wybranych gmin.

Atrybuty jednostek samorządu terytorialnego

jednostki
samorządu
terytorialnego

Jednostki samorządu terytorialnego jako wspólnoty lokalne wyróżniają się pewnymi cechami charakterystycznymi. Najważniejszą z nich jest to, że **powstają one z mocy prawa krajowego oraz działają w granicach określonych przez to prawo.**

Członkami wspólnoty samorządowej są wszyscy mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego. Tę kwestię reguluje art. 16 ustęp 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym: *ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.* Ta kwestia jest również unormowana w ustawach regulujących działanie jednostek samorządu terytorialnego.

Ponadto jednostki samorządu terytorialnego mają **demokratyczną organizację i statut.** Statut jest publikowany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Zawiera szczegółowe informacje na temat organizacji samorządu.

Jednostka samorządu terytorialnego **wykonuje zadania z zakresu administracji publicznej.** Należą do nich zadania własne oraz zadania zlecone przez inne podmioty. Zadania zlecone mogą zostać nałożone w drodze ustawy lub porozumienia. Mogą one regulować wykonywanie zadań z zakresu administracji rządowej, a także organizacji przygotowań i przeprowadzenia wyborów powszechnych oraz referendów. Poza tym gminy mogą wykonywać zadania z zakresu właściwości powiatu i województwa. Zlecenie zadań powinno być równoznaczne z otrzymaniem przez jednostkę samorządową środków finansowych w wysokości niezbędnej do wykonania tych zadań.

Kolejną kwestią jest posiadanie przez jednostkę samorządu terytorialnego **własnego budżetu**, który jest przez nią corocznie uchwalany. Ten budżet nie stanowi części budżetu państwa ani innej jednostki samorządu terytorialnego. Kontrolę nad budżetami jednostek samorządu terytorialnego na szczeblu gminnym oraz

powiatowym sprawują regionalne izby obrachunkowe. Należy wspomnieć, że na wszystkich szczeblach samorządu gospodarka finansowa jest jawna, samorząd między innymi publikuje uchwałę budżetową i sprawozdania z jej wykonania.

Jednostki samorządu terytorialnego stanowią **podmiot prawa publicznego i prywatnego**. Oznacza to, że dysponują kompetencjami prawnoadministracyjnymi, ale mają także zdolność sądową jako podmioty prawa cywilnego. Jednostki samorządowe **podejmują decyzje w imieniu własnym oraz na własną odpowiedzialność**. Ponadto **samorządy cechują się samodzielnością**, a ich samodzielność może być ograniczona jedynie przez zdecentralizowany nadzór, ograniczający się do sprawdzenia, czy działalność jednostki jest zgodna z obowiązującym prawem.

Ostatnią cechą jest **kontrola i ochrona jednostek samorządu terytorialnego przez niezawisłe sądy**. Ma to na celu między innymi ochronę niezależności wspólnot samorządowych i ich reprezentantów.

Porozmawiajmy

Zastanówcie się, jakie zalety, a jakie ryzyka niesie za sobą decentralizacja władzy i przekazywanie kompetencji samorządom w myśl zasady pomocniczości. Przedstawcie argumenty przemawiające za decentralizacją władzy i przeciwko niej. Odwołajcie się do przykładów z życia społeczno-politycznego w Polsce.

PYTANIA I POLECENIA

1. Scharakteryzuj obiektywne oraz subiektywne czynniki narodotwórcze.
2. Wymień różnice między nacjonalizmem, szowinizmem i etnocentryzmem.
3. Omów cztery podstawowe atrybuty państwa.
4. Wskaż wynikające z Konstytucji RP zadania państwa względem obywateli oraz zadania obywateli wobec państwa.
5. Wyjaśnij, czym jest zasada pomocniczości.
6. Podaj podstawowe atrybuty jednostek samorządu terytorialnego.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- **Naród** stanowi pierwotną i naturalną zbiorowość ludzi wywodzących się ze wspólnego pnia. Przynależność narodowa wiąże się z pokrewieństwem. **Czynniki narodotwórcze** dzieli się na obiektywne: wspólne pochodzenie, język, terytorium, kulturę, gospodarkę, ukształtowaną strukturę polityczno-państwową, oraz subiektywne: wola jedności i świadomość narodowa.
- Wyróżnia się wiele postaw charakteryzujących postrzeganie państwa przez obywateli. Do głównych zalicza się **patriotyzm, nacjonalizm, szowinizm** oraz **kosmopolityzm**.

s. 25

s. 26
–28

- s. 28 Istnieją cztery **elementy** niezbędne, by uznać dane **państwo za podmiot prawa międzynarodowego**. Są to: terytorium oddzielone granicą od innych państw, stała ludność, suwerenna władza oraz zdolność do nawiązywania relacji międzynarodowych.
- s. 30 Podstawowym dokumentem zawierającym wzajemne obowiązki państwa i obywatela w Polsce jest **Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r.** Należy rozróżnić obowiązki pozytywne oraz negatywne, a także obowiązki ochronne państwa względem obywateli. Konstytucja nakłada również obowiązki na obywateli.
- s. 32 **Samorząd terytorialny w Polsce** przywrócono po przemianach ustrojowych w 1990 r. Od 1999 r. obowiązuje trójstopniowy podział terytorialny, w którym wyróżnia się szczebel **gminny, powiatowy i wojewódzki**.
- s. 35 Do podstawowych zasad funkcjonowania państw demokratycznych należy **zasada pomocniczości (subsydiarności)**. W jej ramach dochodzi do przekazania zadań i odpowiedzialności administracji rządowej w ręce administracji samorządowej. Zarówno zadania, jak i niezbędne środki przeznaczone do ich realizacji powinny być przekazane władzom samorządowym w taki sposób, by nie miały one trudności z pokryciem kosztów ich wykonania.
- s. 36
– 38 Do głównych **atrybutów jednostek samorządu terytorialnego** jako wspólnot lokalnych należą: powstawanie z mocy prawa i funkcjonowanie w granicach prawa, tworzenie wspólnoty samorządowej przez wszystkich mieszkańców, demokratyczna organizacja i statut, posiadanie przez jednostkę samorządową własnego budżetu, bycie podmiotem prawa publicznego oraz prywatnego, podejmowanie decyzji w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność, ich kontrolowanie i ochrona przez niezależne sądy.

3. Organizacje funkcjonujące wewnątrz państwa

NA TEJ LEKCJI:

- wyjaśnisz znaczenie wybranych organizacji celowych.

Organizacje celowe we współczesnym świecie

Funkcjonowanie grup celowych, do których zalicza się organizacje polityczne, związki zawodowe oraz fundacje i stowarzyszenia, opiera się na dążności do realizacji określonych celów. Swoboda zrzeszania się została zagwarantowana w art. 12 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.: *Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji*. Ponadto, na podstawie artykułu 17 ust. 1. Konstytucji możliwe jest tworzenie samorządów zawodowych.

organizacje celowe

Związki zawodowe

Funkcjonowanie związków zawodowych w Polsce reguluje Ustawa z dnia 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych. W myśl tej ustawy **związek zawodowy** stanowi dobrowolną i samorządną organizację ludzi pracy, powołaną do reprezentowania i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych. W swojej działalności pozostaje niezależny od pracodawców, administracji państwowej i samorządu terytorialnego oraz od innych organizacji. Celem działania związków zawodowych jest współuczestniczenie w kształtowaniu korzystnych warunków pracy, bytu i wypoczynku osób, które są reprezentowane przez te związki. Związek zawodowy może utworzyć grupa co najmniej 10 osób w każdym zakładzie pracy. Podlega on rejestracji w Krajowym Rejestrze Sądowym.

związek zawodowy

Do głównych zadań organizacji związkowych należą m.in.:

- zajmowanie stanowiska w indywidualnych sprawach dotyczących pracowników;
- zajmowanie stanowiska w sprawach dotyczących zbiorowych interesów i praw osób wykonujących pracę;
- sprawowanie kontroli nad przestrzeganiem przepisów prawa pracy oraz zasad bezpieczeństwa i higieny pracy;
- współdziałanie z Państwową Inspekcją Pracy.

Logotyp Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”

Związki zawodowe mają wiele uprawnień w ramach realizacji swoich zadań: mogą opiniować założenia i projekty aktów prawnych (krajowych i na poziomie Unii Europejskiej) w zakresie objętym zadaniami związków zawodowych, a także mogą wy-

rażać publicznie opinie na temat tych założeń lub projektów w środkach masowego przekazu, w tym w radiu i telewizji. Mają także prawo do prowadzenia rokowań zbiorowych i zawierania porozumień w celu ochrony praw pracowniczych. Korzystają także ze zwolnień podatkowych, co ma wspomóc ich sprawne i niezakłócone funkcjonowanie.

Wyróżnia się zakładowe organizacje związkowe, czyli takie, które zrzeszają osoby zatrudnione u jednego pracodawcy, oraz ponadzakładowe organizacje związkowe.

Ponadzakładowe organizacje związkowe to organizacje, które zrzeszają co najmniej 15% wszystkich osób wykonujących pracę zarobkową, jednak ich liczba nie może być mniejsza niż 10 tys. osób.

Logotyp Związku Nauczycielstwa Polskiego – najstarszego i największego samorządowego związku zawodowego pracowników oświaty i wychowania, szkolnictwa wyższego i nauki

Rada Dialogu Społecznego

Przedstawiciele pracowników, zrzeszeni w związkach zawodowych, mogą reprezentować ich interesy oraz realizować cele stojące przed związkiem w ramach **Rady Dialogu Społecznego**. Rada powstała w 2015 r. jako przestrzeń do współpracy między związkami zawodowymi, pracodawcami oraz przedstawicielami rządu. Zadaniem Rady jest kooperacja między wskazanymi gremiami, mająca na celu zapewnienie warunków do harmonijnego rozwoju społeczno-gospodarczego. Następuje to w ramach regularnego, merytorycznego dialogu prowadzonego w celu rozwiązywania napotykaných problemów przez wspólne wypracowanie rozwiązań. Takie podejście gwarantuje budowanie społecznego porozumienia między związkami zawodowymi, pracodawcami i przedstawicielami władz publicznych, a przez to minimalizuje ryzyko wystąpienia takich wydarzeń, jak masowe strajki i protesty różnych grup zawodowych, nieusatsfakcjonowanych ze swoich warunków pracy.

Powołane nowych członków Rady Dialogu Społecznego przez Prezydenta Andrzeja Dudę 10 grudnia 2018 r.

Do zadań Rady Dialogu Społecznego należą:

- wyrażanie opinii i zajmowanie stanowisk;
- opiniowanie projektów ustaw oraz projektów innych aktów prawnych;
- opiniowanie Wieloletniego Planu Finansowego Państwa, projektów strategii, projektów programów oraz projektów innych dokumentów rządowych;
- inicjowanie procesu legislacyjnego;

- uzgadnianie wysokości wskaźników wzrostu wynagrodzeń w sferze budżetowej;
- uzgadnianie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę;
- uzgadnianie wskaźnika waloryzacji emerytur i rent.

W Radzie Dialogu Społecznego zasiadają przedstawiciele reprezentatywnych związków zawodowych – są to działające w Polsce centrale związkowe: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”, Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych oraz Forum Związków Zawodowych. Po stronie pracodawców w Radzie zasiadają reprezentanci 6 organizacji: Konfederacji Lewiatan, Pracodawców Rzeczypospolitej Polskiej, Związku Pracodawców Business Centre Club, Związku Rzemiosła Polskiego, Związku Przedsiębiorców i Pracodawców, Federacji Przedsiębiorców Polskich. Rada zrzesza również 12 przedstawicieli strony rządowej oraz 4 osoby z głosem doradczym (przedstawiciele Prezydenta, Narodowego Banku Polskiego, Głównego Urzędu Statystycznego oraz Głównego Inspektoratu Pracy).

Ćwiczenie

Jak myślisz, dlaczego dialog pomiędzy pracownikami, pracodawcami a reprezentantami władz jest tak istotny? Czy korzyści z tego dialogu odnoszą jedynie pracownicy? Zastanów się, jakie korzyści mogą otrzymać pracodawcy i władza w tym procesie.

Organizacje polityczne

partia polityczna

Partia polityczna to dobrowolna organizacja, występująca pod określoną nazwą, stawiająca sobie za cel udział w życiu publicznym przez wywieranie wpływu metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa lub sprawowanie władzy publicznej. Miano partii politycznej dana organizacja otrzymuje przez uzyskanie wpisu do ewidencji partii politycznych – zgłoszenie następuje do Sądu Okręgowego w Warszawie. Z chwilą uzyskania wpisu partia polityczna nabywa osobowość prawną.

Członkiem partii politycznej w Polsce może być każdy obywatel, który ukończył 18 r. życia. Członkostwo w partii politycznej jest dobrowolne, a swoją działalność partia opiera na społecznej pracy swoich członków.

Zgodnie z Konstytucją RP z 2 kwietnia 1997 r. zakazane jest istnienie partii politycznych, które odwołują się do takich ideologii, jak faszyzm, nazizm oraz komunizm. Ponadto Konstytucja zawiera przepisy zabraniające promowanie przez partie polityczne nienawiści rasowej i narodowościowej oraz stosowania przemocy w celu wpływania na politykę. Partie polityczne powinny także charakteryzować się jawnością struktur i członkostwa oraz demokratyczną formą działania. To przejawia się między innymi przez powoływanie organów partii w drodze publicznych wyborów oraz przez podejmowanie uchwał partyjnych większością głosów.

W Polsce w 2020 r. w ewidencji partii politycznych istniało 88 partii politycznych. Spośród tego aktywnie działały 62 ugrupowania. Łącznie członkostwo w partiach politycznych zadeklarowało wówczas 239,9 tys. osób. Według stanu na 17 sierpnia 2022 r. było zarejestrowanych 99 partii politycznych.

Ćwiczenie

Spróbuj znaleźć na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Sądu Okręgowego w Warszawie Rejestr Partii Politycznych. Sprawdź, ile partii politycznych funkcjonuje w Polsce w momencie, gdy czytasz ten podręcznik.

Zgodnie z polskim prawem **źródła finansowania partii politycznych** są jawne. Majątek partii politycznych tworzą: składki członkowskie, darowizny, spadki, zapisy, dochody z majątku oraz dotacje i subwencje. Partia może przeznaczyć swój majątek na cele statutowe lub charytatywne. Co istotne, darowizny na rzecz partii politycznych może przekazywać jedynie obywatel polski. Kwota, jaką rocznie jedna osoba może przeznaczyć na finansowanie partii, jest ograniczona – wartość tę określa ustawa. Partia polityczna jest zobowiązana udostępnić na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej rejestr wpłat, które otrzymała od swoich darczyńców. Ponadto partia nie może prowadzić działalności gospodarczej. Może pozyskiwać dochody:

- z oprocentowania środków finansowych zgromadzonych na rachunkach bankowych i lokatach;
- z obrotu obligacjami Skarbu Państwa i bonami skarbowymi Skarbu Państwa;
- ze zbycia majątku do partii należącego, sprzedaży tekstu statutu lub programu partii, wydawnictw popularyzujących partię;
- drobnych usług świadczonych z wykorzystaniem posiadanego sprzętu biurowego.

Posiadanie przez partię nieruchomości mogą zostać użyczone innym podmiotom wyłącznie na biura poselskie, senatorskie oraz biura radnych gminy, powiatu albo województwa. Na realizację swoich celów statutowych partia może zaciągać kredyty bankowe oraz gromadzić środki na rachunkach bankowych, nie może natomiast prowadzić zbiorów publicznych. Partie są również finansowane w formie **subwencji** ze środków budżetu państwa.

subwencje

Do otrzymania subwencji w danej kadencji Sejmu jest uprawniona partia, która w wyborach otrzymała co najmniej 3% ważnie oddanych głosów albo weszła w skład koalicji wyborczej, lub która uzyskała co najmniej 6% ważnych głosów.

Fundacje

fundacja

Fundacja może być ustanowiona dla realizacji celów użytecznych społecznie lub gospodarczo, które są zgodne z interesami Rzeczypospolitej Polskiej. Cele te obejmują na przykład ochronę środowiska naturalnego, rozwój nauki i edukacji czy kultywowanie kultury i tradycji.

Fundację może założyć każda osoba prawna oraz fizyczna – nie jest istotne obywatelstwo i miejsce zamieszkania założyciela (fundatora). Ważne jest natomiast, że siedziba fundacji powinna znajdować się na obszarze Polski. Ustanowienie fundacji następuje w formie aktu notarialnego, w którym znajdują się między innymi informacje o celu fundacji i jej majątku. Fundacje podlegają obowiązkowemu wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego – z chwilą uzyskania takiego wpisu fundacja uzyskuje osobowość prawną.

Fundacja może prowadzić działalność gospodarczą w rozmiarach służących realizacji jej celów. Jeżeli ma prowadzić ona działalność gospodarczą, wartość środków majątkowych fundacji przeznaczonych na działalność gospodarczą nie może być mniejsza niż tysiąc złotych. Fundacja może również nabywać majątek inną drogą: przez spadki, zapisy lub darowizny, a uzyskane w ten sposób fundusze są zwolnione z podatku.

Stowarzyszenia

stowarzyszenie

Stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem, którego celem nie jest zarabkowanie. Prawo do tworzenia stowarzyszeń wynika z przepisów Konstytucji RP. Stowarzyszenie samodzielnie określa swoje cele, program działania i struktury organizacyjne oraz uchwała akty wewnętrzne dotyczące jego działalności. Zakazane jest tworzenie stowarzyszeń, które wymagają bezwzględnego posłuszeństwa wobec swoich władz; stowarzyszenie się jest dobrowolne. Działalność w ramach tych organizacji opiera się na społecznej, nieodpłatnej pracy ich członków. Stowarzyszenia obowiązkowo muszą być wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego. Wpis do tego rejestru jest równoznaczny z nabyciem przez stowarzyszenie osobowości prawnej.

Prawo do tworzenia stowarzyszeń mają obywatele polscy posiadający pełną zdolność do czynności prawnych, którzy nie są pozbawieni praw publicznych. Do stowarzyszeń mogą należeć osoby różnej narodowości – również cudzoziemcy zamieszkujący w Polsce. Członkami stowarzyszeń mogą być także osoby niepełnoletnie, które ukończyły 16 lat – z zastrzeżeniem, że w składzie zarządu stowarzyszenia większość powinny posiadać osoby pełnoletnie.

Stowarzyszenie może założyć grupa co najmniej siedmiu osób. W tym celu grupa określa statut i wybiera spośród siebie komitet założycielski albo władze stowarzyszenia. Stowarzyszenia mają zarząd i organ kontroli wewnętrznej, a najważniejsze decyzje zapadają na walnym zebraniu członków. W sytuacjach wyjątkowych takie zebranie może zostać jednak zastąpione na przykład przez zjazd delegatów. Nadzór nad stowarzyszeniami pełni starosta powiatowy lub – w przypadku stowarzyszeń jednostek samorządu terytorialnego – wojewoda. Nadzór obejmuje wyłączenie kwestie zgodności działań stowarzyszenia z prawem.

Majątek stowarzyszenia członkowskich tworzą: składki członkowskie, darowizny, spadki, zapisy, dochody z własnej działalności, dochody z majątku stowarzyszenia, z ofiarności publicznej oraz z dotacji. Stowarzyszenie może prowadzić także działalność gospodarczą, a zyski z tej działalności przeznaczać na realizację swoich celów statutowych. Środki te nie mogą być jednak rozdysponowane między członków stowarzyszenia.

Poza opisanymi stowarzyszeniami istnieją również uproszczone formy stowarzyszeń, zwane **stowarzyszeniami zwykłymi**. Od opisanych wcześniej odróżnia je to, że nie podlegają wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego – tym samym nie posiadają osobowości prawnej. Stowarzyszenia tego typu składają jedynie wnioski o wpis do ewidencji stowarzyszeń zwykłych. W odróżnieniu do stowarzyszenia rejestrowanego stowarzyszenie zwykłe nie musi również mieć zarządu ani organu kontroli wewnętrznej.

Stowarzyszenie zwykłe może zostać zawiązane przez co najmniej trzy osoby. Ustalają one najważniejsze warunki działania stowarzyszenia, takie jak nazwę stowarzyszenia, jego cele i regulamin czy siedzibę.

Takie stowarzyszenie może we własnym imieniu nabywać prawa, w tym własność i inne prawa rzeczowe, zaciągać zobowiązania, pozywać i być pozywane. Członkowie stowarzyszenia zwykłego ponoszą jednak odpowiedzialność za zobowiązania stowarzyszenia całym swoim majątkiem. Stowarzyszenie zwykłe, które liczy co najmniej siedem osób, może również w każdej chwili przekształcić się w stowarzyszenie rejestrowane.

Różnice między stowarzyszeniem zwykłym a stowarzyszeniem rejestrowanym

Stowarzyszenie zwykłe	Stowarzyszenie rejestrowane
Liczba założycieli	
3 osoby	7 osób
Wpis do Krajowego Rejestru Sądowego	
Nie	Tak
Osobowość prawna	
Nie	Tak
Zarząd i organ kontroli wewnętrznej	
Obowiązkowe	Nieobowiązkowe

Organizacje pożytku publicznego

organizacja
pożytku
publicznego

W Polsce funkcjonują także **organizacje pożytku publicznego**. Może zostać nią organizacja pozarządowa, spełniająca określone warunki, lub spółka kapitałowa, która wykonuje działalność pożytku publicznego. Z grona podmiotów uprawnionych do otrzymania takiego miana wyłączone są jednak partie polityczne i należące do nich fundacje, związki zawodowe, samorządy zawodowe i organizacje pracodawców. Status organizacji pożytku publicznego jest nadawany na wniosek podmiotu, który aspiruje do takiego miana. Odnotowywany jest w Krajowym Rejestrze Sądowym. Daje on następujące przywileje:

- możliwość ubiegania się o darowiznę w wysokości 1% podatku dochodowego od osób fizycznych;
- zwolnienie z podatku dochodowego od osób prawnych, od nieruchomości oraz od czynności cywilnoprawnych;
- zwolnienie z opłat skarbowych i sądowych;
- prawo do bezpłatnego informowania o swojej działalności przez publiczne stacje radiowe i telewizyjne.

Organizacje pożytku publicznego, z uwagi na swój szczególny status, są zobowiązane do tego, by składać sprawozdania z wydatkowania środków, jakie zostały im przyznane do ministerstwa właściwego do spraw pracy i polityki społecznej. Mają zatem nie tylko uprawnienia, lecz także obowiązki wynikające z przyznanego im

statusu. Ministerstwo sprawuje nadzór nad organizacjami pożytku publicznego i ma prawo przeprowadzać ich kontrolę.

Ćwiczenie

Odwiedź stronę internetową www.podatki.gov.pl/wyszukiwarki. W zakładce *wyszukiwarka organizacji pożytku publicznego (OPP)* znajdź organizacje pożytku publicznego, które działają w twojej okolicy. Ile takich organizacji funkcjonuje w twojej miejscowości? Poszukaj w dostępnych źródłach (np. w internecie, w prasie), co jest celem działania trzech wybranych organizacji pożytku publicznego.

Każdy podatnik, rozliczając corocznie swój podatek dochodowy, może przekazać 1,5% swojego podatku na wybraną przez siebie organizację pożytku publicznego (we wcześniejszych latach był to 1%). Władze państwowe na podstawie dyspozycji podatnika przekazują odpowiednią kwotę na wybrane, bliskie obywatelowi cele, które realizuje wskazana przez niego organizacja pożytku publicznego. Obywatel ma więc prawo samodzielnie wskazać, na jakie cele zostanie przekazana część płaconego przez niego podatku. W sytuacji gdy taka organizacja nie zostanie wskazana przez podatnika, środki trafią bezpośrednio do budżetu państwa i zostaną rozdysponowane przez władzę. Według stanu na 10 sierpnia 2022 r. w Polsce status organizacji pożytku publicznego posiadało ponad 9 tys. podmiotów.

Porozmawiajmy

Jakie zagrożenia mogłyby nieść za sobą ukrycie źródeł, z jakich finansowana jest partia polityczna? Zastanówcie się nad tym, jaki wpływ na kształtowanie działania partii politycznej miałyby wtedy takie podmioty, jak przedsiębiorstwa albo grupy przestępcze.

PYTANIA I POLECENIA

1. Scharakteryzuj zasady działania związków zawodowych w Polsce.
2. Wymień członków Rady Dialogu Społecznego.
3. Podaj źródła finansowania partii politycznych w Polsce.
4. Wskaż różnice pomiędzy stowarzyszeniem zwykłym a stowarzyszeniem rejestrowym.
5. Podaj uprawnienia i obowiązki organizacji pożytku publicznego.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Związek zawodowy stanowi dobrowolną i samorządną organizację ludzi pracy, powołaną do reprezentowania i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych. W swojej działalności pozostaje niezależny od pracodawców, administracji państwowej i samorządu terytorialnego oraz od innych organizacji.

s. 40

- Rada Dialogu Społecznego powstała w 2015 r. i służy do prowadzenia dialogu pomiędzy członkami związków zawodowych, strony pracodawców oraz strony rządowej. Rada prowadzi dialog w celu zapewnienia warunków do rozwoju społeczno-gospodarczego i uniknięcia sytuacji, w której brak porozumienia pomiędzy pracownikami, pracodawcami i władzami publicznymi prowadziłby do zakłócenia w życiu społecznym na przykład przez masowe protesty i strajki.

s. 41

- Partia polityczna to dobrowolna organizacja, występująca pod określoną nazwą, stawiająca sobie za cel udział w życiu publicznym przez wywieranie metodami demokratycznymi wpływu na kształtowanie polityki państwa lub sprawowanie władzy publicznej. W Polsce obecnie jest zarejestrowanych 99 partii politycznych.

s. 42

- Fundacja może być ustanowiona dla realizacji celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, natomiast stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Wyróżnia się stowarzyszenia rejestrowe oraz zwykłe.

s. 44

- Status organizacji pożytku publicznego może otrzymać organizacja pozarządowa spełniająca określone warunki lub spółka kapitałowa, która wykonuje działalność pożytku publicznego. Status daje liczne przywileje, takie jak możliwość ubiegania się o darowiznę w wysokości 1% podatku dochodowego, zwolnienie z części podatków, z opłat skarbowych i sądowych czy prawo do bezpłatnego informowania o swojej działalności przez publiczne stacje radiowe i telewizyjne. Wiąże się on także z obowiązkami, do których zalicza się konieczność poddania się kontrolom i składania sprawozdań do ministerstwa ds. pracy i polityki społecznej.

4. Wspólnoty religijne we współczesnym świecie

NA TEJ LEKCJI:

- opiszesz charakter wspólnot religijnych i wskażesz różnice między nimi;
- poznasz różne modele relacji Kościołów i związków wyznaniowych z państwem.

Kościoły i związki wyznaniowe w polskim prawie

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania wskazuje, że **Kościoły i inne związki wyznaniowe** stanowią wspólnoty religijne zakładane w celu wyznawania i szerzenia *wiary religijnej, posiadające własny ustrój, doktrynę i obrzędy kultowe*. Ustawa ta precyzuje realizację przez Polskę prawa do wolności sumienia i wyznania. To prawo jest również zapisane w Konstytucji RP – w artykule 25 wskazano, że Kościoły i związki wyznaniowe są równouprawnione, a władze publiczne zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych oraz zapewniają swobodę ich wyrażania w życiu publicznym. Ponadto, jak podkreślono w ust. 3.: *Stosunki między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego*.

Rejestr Kościołów i związków wyznaniowych w Polsce prowadzi minister właściwy w sprawach administracji publicznej i spraw wewnętrznych. Według stanu na 17 sierpnia 2022 r. w Polsce było zarejestrowanych 171 Kościołów i związków wyznaniowych oraz 5 organizacji międzykościelnych.

Podział religii

Religie dzielą się na objawione i naturalne. **Religie objawione** są związane z działalnością proroka lub twórcy danej religii – jego działalność początkuje istnienie danej religii. **Religie naturalne** według ich wyznawców istnieją od zawsze. Są związane z grupami etnicznymi lub narodami i funkcjonują od początku istnienia danej grupy. W tym przypadku religia nie ma swojej księgi świętej, lecz jest związana z tradycjami, takimi jak: kult przyrody, kult płodności, wiara w siły ciążące niebieskich lub żywiołów. Do takich religii można na przykład zaliczyć religie afrykańskie.

Najistotniejsze kwestie związane z podziałem religii są jednak związane z pojmowaniem istoty boskiej. W tym znaczeniu religie można podzielić na **monoteistyczne** (wiara w istnienie jednego boga) oraz **politeistyczne** (wiara w istnienie wielu bogów).

Kościoły i związki wyznaniowe

religie objawione

religie naturalne

religie monoteistyczne

religie politeistyczne

Chrześcijaństwo

chrześcijaństwo

Chrześcijaństwo jest religią monoteistyczną, powstałą w I w. n.e. w Palestynie. Obecnie jest to największa religia świata, a liczba jej wyznawców wynosi ok. 2,2 mld osób. Chrześcijaństwo zalicza się do religii objawionych – za założyciela uznaje się Jezusa Chrystusa. Główne założenia chrześcijaństwa wskazują na istnienie jednego Boga w trzech osobach – Boga Ojca, Syna Bożego i Ducha Świętego (trynitaryzm). Według chrześcijan Syn Boży urodził się jako Mesjasz, a następnie, by zbawić ludzkość, został ukrzyżowany i zmartwychwstał po trzech dniach.

Chrześcijanie wierzą, że po śmierci dusza ludzka oczekuje na osądzenie w czasie sądu ostatecznego. Celem życia ludzkiego jest osiągnięcie zbawienia przez wiarę w Jezusa oraz życie zgodne z jego nauką. Świętą księgą chrześcijan jest Biblia.

Chrześcijaństwo dzieli się na katolicyzm, protestantyzm i prawosławie. Głównymi rytuałami chrześcijan są modlitwa i Eucharystia.

Bazylika św. Piotra w Watykanie

Bazylika usytuowana na placu św. Piotra jest jednym z najważniejszych miejsc katolicyzmu. Stanowi miejsce pochówku papieży oraz obrad dwóch ostatnich soborów watykańskich, czyli zgromadzeń biskupów Kościoła katolickiego w celu stanowienia prawa kościelnego.

Judaizm

judaizm

Judaizm jest religią monoteistyczną wyznawaną przez ok. 14,5 mln osób na całym świecie. Za jej założyciela uważa się Mojżesza, który zawarł przymierze z Bogiem i otrzymał od niego dekalog. Judaizm, podobnie jak chrześcijaństwo, zakłada, że po śmierci człowiek jest sądzony na swoje czyny podczas sądu ostatecznego. Pozytywne przejście sądu oznacza dla niego zbawienie i życie w niebie, a negatywne skutkuje potępieniem. Świętą księgą judaizmu jest Tanach, składający się z trzech pism: Tora („Prawo”), Newiim („Prorocy”), Ketuwim („Pisma”). Nazwa „Tanach” stanowi akronim od nazw świętych pism judaizmu. Podstawową księgą judaizmu, choć nieuznaną za świętą, jest Talmud, stanowiący swoisty komentarz do Tory.

Zawiera on wskazania dotyczące przestrzegania zasad religijnych przez Żydów podczas życia w rozproszeniu, po wygnaniu z Palestyny. Do głównych rytuałów religijnych judaizmu zalicza się modlitwę oraz szabat.

Symbole żydowskie

Tradycyjny żydowski świecznik – chanukija – używany podczas żydowskiego święta: Dnia Ognia. Obok znajdują się dziecięce zabawki – bączki, zwane drajdel, oraz tradycyjne żydowskie pączki. Tradycje chanukowe przewidują również wypiekanie cytrynowych, słodkich placuszków ziemniaczanych.

Według kalendarza żydowskiego szabat oznacza ostatni dzień tygodnia, będący dniem świątecznym, w którym należy odpoczywać. Ustanowiono go na pamiątkę stworzenia świata oraz wyprowadzenia Izraelitów z Egiptu. Trwa od zachodu słońca w piątek do niemal godziny po zachodzie słońca w sobotę. Czas szabat to rytuał kąpieli w mykwie (rytualnej łaźni) w piątkowy poranek oraz spożycie czterech tradycyjnych posiłków szabatowych. Ortodoksyjni żydzi w trakcie szabat rezygnują z wielu udogodnień cywilizacyjnych – między innymi unikają jazdy samochodem, włączania światła elektrycznego oraz używania urządzeń elektronicznych takich jak telefony i komputery.

Islam

Islam jest monoteistyczną religią powstałą w VII w. n.e. Ma wspólne korzenie z judaizmem i chrześcijaństwem. Stanowi drugą największą religię świata – wyznaje go ok. 1,6 mld ludzi na całym świecie. Jej założycielem był prorok Mahomet, wystannik jedyne boga – Allaha. Świętą księgą islamu jest Koran. Wierni muszą przestrzegać pięciu zasad – obowiązków każdego muzułmanina, które stanowią główne filary islamu. Należą do nich: wyznawanie wiary w jednego boga, pięciokrotna modlitwa w ciągu dnia, post od wschodu do zachodu słońca w trakcie ramadanu (dziewiątego miesiąca kalendarza księżycowego), ofiarowanie jałmużny ubogim oraz pielgrzymka do Mekki (świętego miejsca islamu, miejsca urodzenia Mahometa) przynajmniej raz w życiu.

Islam ma trzy zasadnicze odłamy: sunnicki, szyicki oraz charadżycki, jednak również w ramach tych grup występują liczne podziały. Wyznawcy islamu zamieszkują przede wszystkim kraje arabskie, a także Indonezję, Indie, Pakistan i Bangladesz.

Meczet króla Fajsala w Sharjah w Zjednoczonych Emiratach Arabskich

Szariat to islamskie prawo oparte na Koranie, Sunnie i hadisach. Szariat według muzułmanów powinien rządzić wszystkimi sferami życia człowieka. Wyznawcy islamu zakładają nierozdzielność prawa państwowego i religijnego, stąd ustrojem politycznym w wielu krajach arabskich jest kalifat, czyli państwo wyznaniowe. Jednakże tylko nieliczne państwa zrównały prawo państwowe i religijne – przykładem jest Arabia Saudyjska. Istnieją też kraje, w których Koran nie jest prawem samym w sobie, ale stanowi podstawę prawa świeckiego – takim państwem jest Irak.

islam

Hinduizm

hinduizm

Hinduizm powstał około XIV w. p.n.e. Jest to politeistyczna religia, wyznawana przez blisko 1 mld osób na całym świecie. Zakłada ona istnienie dwóch bóstw – Wisznu i Sziwy. Hinduizm zalicza się do religii naturalnych – jego funkcjonowanie jest oparte na przekazach ustnych.

Jedno z hinduskich bóstw – Sziwa

Wyznawcy hinduizmu wierzą w **reinkarnację**, czyli ponowne narodzenie się po śmierci w innym ciele. W zależności od postępowania człowieka za życia, podczas kolejnego wcielenia może on przejść na wyższy lub niższy poziom egzystencji oraz osiągnąć doskonałość duchową – nirwanę. Do głównych założeń hinduizmu należy również wiara w **karmę** (zwaną prawem akcji i reakcji), definiowaną jako odpowiedzialność człowieka za swoje czyny. Do głównych rytuałów hinduizmu należą joga oraz medytacja. Różne odłamy hinduizmu zakładają jednak duże różnice doktrynalne. Istnieją liczne księgi święte hinduizmu, między innymi: Agamy, Brahma-sutry, Wedy i śastry.

Wyznawcy hinduizmu zamieszkują przede wszystkim Półwysep Indyjski – głównie Indie i Nepal.

buddyzm

Buddyzm

Buddyzm jest religią nonteistyczną – istnienie boga nie jest ani afirmowane, ani negowane. Postrzega się go zarówno jako religię, jak i system filozoficzny. Buddyzm powstał ok. 500 r. p.n.e. i wyznaje go niemal 0,5 mld ludzi. Stanowi tym samym piątą najliczniejszą religię świata.

Twórcą buddyzmu jest indyjski książę Siddhartha Gautama (inaczej zwany Buddą Siakjamuni). Założeniami buddyzmu są tzw. **Cztery Szlachetne Prawdy**: o cierpieniu, o przyczynie cierpienia, o ustaniu cierpienia oraz o ścieżce prowadzącej do ustania cierpienia. Osiągnięcie nirwany jest możliwe dzięki pokonaniu **Szlachetnej Ośmiostopniowej Ścieżki**, stanowiącej swoistą drogę, którą należy przejść w ciągu życia. Największa liczba wyznawców buddyzmu zamieszkuje Azję południowo-wschodnią.

Birmański pomnik przedstawiający Koło Dharmy – symbol buddyzmu
Szprychy koła symbolizują Szlachetną Ośmiostopniową Ścieżkę.

Relacje związków wyznaniowych z państwem

Istnieją różne relacje pomiędzy państwem a Kościołami i związkami wyznaniowymi. Do podstawowych rodzajów należą: państwo teokratyczne, państwo wyznaniowe, państwo neutralne światopoglądowo oraz państwo ateistyczne. Różnice między relacjami dotyczą stopnia powiązania państwa z religią.

W przypadku **państwa ateistycznego** nie obserwuje się obecności religii w życiu publicznym. Władze nie popierają obecności wiary w życiu społecznym, a nawet dążą do tego, by wyeliminować z życia publicznego wszelkie przejawy religijności. Stosują propagandę i terror, utrudniają kultywowanie religii, co skutkuje wzbudzeniem strachu w społeczeństwie.

państwo ateistyczne

Do wyeliminowania religii z życia publicznego dążono w przeszłości w krajach bloku wschodniego – również w Polskiej Republice Ludowej. W przypadku Polski, z uwagi na katolicki charakter społeczeństwa, bardzo jednolitego pod względem wyznaniowym, było to jednak znacznie utrudnione. Kościół katolicki optował za porozumieniem z władzą, by ta zapewniła jego wyznawcom swobodę odprawiania nabożeństw, organizowania pielgrzymek czy też wydawania czasopism katolickich. Wszelkie próby porozumienia władz z Kościołem były jedynie iluzoryczne. Przejawami wrogiego stosunku państwa do religii były między innymi aresztowanie prymasa Stefana Wyszyńskiego w 1953 r. oraz porwanie i zabójstwo księdza Jerzego Popiełuszki w 1984 r.

państwo neutralne światopoglądowo

W **państwie neutralnym światopoglądowo** stosunek państwa do wszystkich religii jest obojętny. Władze stwarzają warunki, by poszczególne wyznania miały możliwość swobodnego odprawiania swojego kultu (np. przez odprawianie mszy, funkcjonowanie świątyń). Do grupy tych państw należy Polska. W Polsce religią uprzywilejowaną jest chrześcijaństwo, jednak Konstytucja gwarantuje możliwość kultywowania wszystkich zarejestrowanych wyznań. Obecnie państwo neutralne światopoglądowo to najbardziej rozpowszechniony rodzaj stosunków władz publicznych z Kościołami i związkami wyznaniowymi w państwach europejskich. W Polsce stosunki między państwem a Kościołem katolickim reguluje **konkordat**, czyli umowa zawarta w 1993 r. ze Stolicą Apostolską.

konkordat

Istnieją państwa, w których religia i życie publiczne są ze sobą skorelowane. W tej grupie znajdują się **państwa wyznaniowe oraz teokratyczne**. W obu tych rodzajach państw władze publiczne identyfikują się z religią, choć w różnym stopniu. W państwie wyznaniowym osoby sprawujące władze identyfikują się z wyznaniem, które dominuje w danym kraju. Dozwolone jest jednak istnienie innych wyznań, które są równouprawnione, a stanowione przez władze prawo nie jest podporządkowane religii. W przypadku państw teokratycznych takie rozgraniczenie nie występuje – władze, identyfikując się z dominującym w kraju wyznaniem, jednocześnie odmawiają innym wyznaniom prawa do praktyk religijnych. Prawo stanowione jest również podporządkowane religii – wynika wprost z norm religijnych lub stanowi ich rozwinięcie.

państwo wyznaniowe

Różnice w stosunku państwa do religii w poszczególnych rodzajach związków państwo–Kościoł

	Państwo ateistyczne	Państwo neutralne światopoglądowo	Państwo wyznaniowe	Państwo teokratyczne
Stosunek władz publicznych do religii	wrogość, przejawiająca się w zwalczaniu religii	obojętność	identyfikacja władz z jednym konkretnym wyznaniem	identyfikacja władz z jednym konkretnym wyznaniem
Wolność wyznania	niedozwolona	dozwolona	dozwolona	zazwyczaj niedozwolona
Liczba wyznań w kraju	0	dowolna	dowolna	jedno dominujące, w przypadku dopuszczenia możliwości kultywowania innych wyznań – zazwyczaj niewielki odsetek wyznawców
Prawodawstwo	wrogię religii, bazujące na jej negowaniu lub zwalczaniu	obojętne względem religii	prawo faworyzuje wyznanie państwowe przy jednoczesnym dopuszczeniu do kultywowania innych wyznań	związane z religią, będące rozwinięciem norm religijnych; wrogię innym religiom niż wyznawana przez władze

Do współczesnych państw wyznaniowych zalicza się **Wielką Brytanię**, gdzie urzędujący monarcha, Karol III, syn zmarłej 8 września 2022 r. królowej Elżbiety II, pełni jednocześnie funkcję głowy Kościoła anglikańskiego – w związku z tym ma szczególne uprawnienia, polegające na przykład na mianowaniu biskupów. O wyznaniowym charakterze państwa świadczy również fakt, że Synod Generalny Kościoła Anglii wnosi do parlamentu kościelne akty prawne, które po przyjęciu przez władzę ustawodawczą i króla zyskują moc ustaw państwowych. Wśród państw wyznaniowych znajduje się również współczesny **Izrael**, w którym dominującą religią jest judaizm. W Izraelu nauczanie religii w szkołach jest obowiązkowe, a niektóre sfery życia społecznego (np. małżeństwa, rozwody) podlegają sądom nie świeckim, lecz religijnym. Ponadto są ściśle przestrzegane przepisy dot. żywienia zawarte w Torze i Talmudzie.

Do państw teokratycznych należy natomiast większość państw muzułmańskich, a także Watykan, w którym pełnię władzy sprawuje papież – głowa Kościoła katolickiego. W Iranie muzułmański charakter państwa pokreślono już w nazwie – pełna nazwa kraju to „Islamska Republika Iranu”. W tym kraju obowiązującą religią jest islam, a obowiązującym prawem – prawo szariatowe.

Ayatollah Ali Chamenei – Najwyższy Przywódca Duchowy Islamskiej Republiki Iranu

Porozmawiajmy

Podaj argumenty przemawiające za państwem neutralnym światopoglądowo oraz przeciwko niemu.

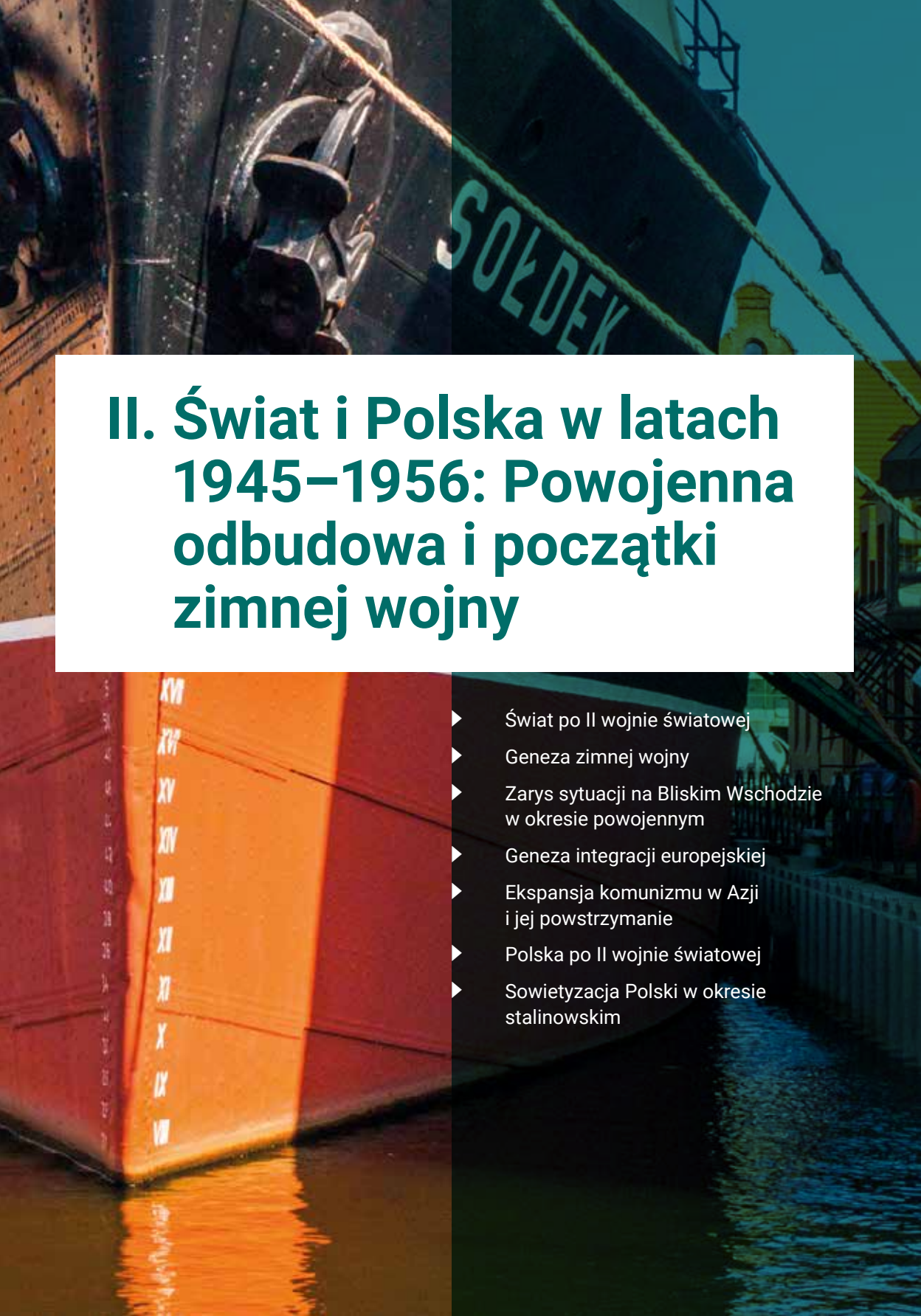

PYTANIA I POLECENIA

1. Wymień największe religie świata oraz scharakteryzuj ich główne założenia.
2. Wymień, jakie mogą być relacje pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi i krótko scharakteryzuj każdą z tych relacji.
3. Podaj przykłady państw teokratycznych, wyznaniowych, neutralnych światopoglądowo oraz ateistycznych.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- Kościoły i inne związki wyznaniowe należy definiować jako wspólnoty religijne zakładane w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, mające własny ustrój, doktrynę i obchody kultowe. Do największych religii świata należą: chrześcijaństwo, judaizm, islam, hinduizm i buddyzm. s. 47
- Istnieją różne relacje między państwem a Kościołami i związkami wyznaniowymi. Do podstawowych rodzajów należą: państwo teokratyczne, państwo wyznaniowe, państwo neutralne światopoglądowo oraz państwo ateistyczne. Podstawowe różnice między tymi relacjami dotyczą stopnia zaangażowania władz państwowych w promowanie lub zwalczanie danego wyznania. s. 51

II. Świat i Polska w latach 1945–1956: Powojenna odbudowa i początki zimnej wojny

- ▶ Świat po II wojnie światowej
- ▶ Geneza zimnej wojny
- ▶ Zarys sytuacji na Bliskim Wschodzie w okresie powojennym
- ▶ Geneza integracji europejskiej
- ▶ Ekspansja komunizmu w Azji i jej powstrzymanie
- ▶ Polska po II wojnie światowej
- ▶ Sowietyzacja Polski w okresie stalinowskim

4. Geneza integracji europejskiej

NA TEJ LEKCJI:

- dowiesz się, jakie przyczyny wpłynęły na tempo powojennej odbudowy Europy Zachodniej;
- przeczytasz o roli, jaką USA odegrały w rozwoju Europy po II wojnie światowej;
- zrozumiesz, na czym polegał niemiecki cud gospodarczy i na jakich zasadach funkcjonowały społeczna gospodarka rynkowa oraz państwo dobrobytu;
- dowiesz się, kim byli „Ojcowie Zjednoczonej Europy”;
- poznasz przyczyny i bezpośrednie skutki integracji Europy Zachodniej po II wojnie światowej.

Odbudowa Europy po zniszczeniu – koniunktura gospodarcza

Zdjęcia i filmy z **7 i 8 maja 1945 r.**, czyli dni, w których wojska niemieckie poddały się aliantom, pokazują niehamowaną radość i euforię bratających się ludzi, wychodzących bez strachu na ulice miast europejskich.

Na tej samej ulicy można było doświadczyć szczęścia z powracającego pokoju i grozy zniszczeń, które po sobie zostawiła wojna. W gruzy zostały obrócone całe miasta – nawet **50 milionów** Europejczyków straciło domy. Zniszczono **drogi, mosty, linie kolejowe**. Produkcja żywności **spadła o nawet o 50%** w porównaniu ze stanem sprzed wojny. Brakowało opatu. **Inflacja** w całej Europie sprawiła, że środkiem płatniczym stawały się na przykład papierosy. Zima 1945 r. oznaczała dla wielu mieszkańców Europy egzystencję na granicy śmierci.

Mimo kryzysu już w **1950 r. poziom PKB krajów Europy Zachodniej przewyższył stan planowany na 1938 r.** Materialne straty szybko wyrównywano, a zachodnia część Starego Kontynentu wchodziła w najlepszy w swojej historii okres gospodarczego dobrobytu.

Od II połowy XIX w. Europa czerpała z korzyści **II rewolucji przemysłowej: fabryki produkowały ogromną ilość dóbr**, dostępnych dla mas, a **zmechanizowane rolnictwo** pozwalało na zakończenie klęski głodu. Dzięki **rozwojowi transportu morskiego i lądowego** ludność z uboższych regionów migrowała do obszarów lepiej rozwiniętych, gdzie warunki płacowe i mieszkalne stawały się coraz lepsze. W większych miastach był także dostęp do opieki medycznej. Paradoksalnie, II wojna światowa

Świętowanie zakończenia II wojny światowej

dzięki **postępowi techniki** (np. silniki odrzutowe i raketowe, radar, wykorzystanie radia, tworzywa sztuczne takie jak poliester), **organizacji masowej produkcji i współdziałaniu między narodami przyspieszyła tempo rozwoju gospodarczego.**

Ruiny niemieckiej Kolonii w 1945 r., miasta nazwanego „największą na świecie stertą gruzów”

Na skutek brytyjskich nalotów dywanowych centrum miasta zostało niemal całkowicie zniszczone. Odbudowa Kolonii rozpoczęła się w 1947 r., a 12 lat później miasto liczyło już więcej mieszkańców niż przed II wojną światową.

Na początku XX w. Europę zamieszkiwało pół miliarda ludzi, którzy średnio dożywali około 50 roku życia. W połowie tego stulecia było już 600 milionów Europejczyków, żyjących średnio po 65 lat. Dochód liczony na jednego mieszkańca zwiększył się nawet o 25%.

Globalizacja i liberalizacja gospodarki światowej

Efekt potęgującego się oddziaływania rewolucji przemysłowej nie tłumaczy jednak tempa **powojennej odbudowy Europy**. Odbudowa nie byłaby tak szybka i tak trwała, gdyby nie wyciągnięcie wniosków z serii kryzysów gospodarczych, których Europejczycy doświadczyli w okresie międzywojennym – na czele z wielkim kryzysem z lat 30. XX w.

Na rozwoju gospodarki wojennej zdecydowanie najbardziej korzystały **Stany Zjednoczone**. Szacuje się, że pod koniec wojny około 40% uzbrojenia produkowanego na świecie pochodziło ze Stanów Zjednoczonych. Wydajność amerykańskiego przemysłu w okresie wojny wzrosła nawet o 50%, a eksport – aż o 60%.

W lipcu 1944 r. w Bretton Woods (czytaj: łuds), w amerykańskim stanie **New Hampshire** (czytaj: niu hampszer), przedstawiciele walczących z Osią państw położyli fundament pod światowy **ład ekonomiczny**. Ówczesne ustalenia kształtują globalną rzeczywistość gospodarczą aż do dzisiaj. W rezultacie negocjacji powstały instytucje, znane także współcześnie: **Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy**. **W 1947 r. podpisano Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu** (*General Agreement on Tariffs and Trade*, GATT). Państwa stabiliej rozwinięte lub te zagrożone kryzysem finansów publicznych mogły liczyć na pomoc finansową w postaci kredytów. Warunkiem ich udzielenia było dostosowanie krajowej gospodarki do **liberalnego systemu wartości** (np. utrzymywanie niskiego deficytu budżetowego i inflacji). Stopniowo też znoszono przywileje i ograniczano

odbudowa Europy
Zachodniej po II
wojnie światowej

cia w handlu międzynarodowym, by upowszechnić dostęp do dóbr i surowców. W świecie zdominowanym przez waluty narodowe opracowano system ich wzajemnej wymiany, tak aby każdy miał ułatwiony dostęp do handlu. Do tej pory uniwersalnym punktem odniesienia wartości danej waluty było złoto, a teraz stał się nim dolar amerykański. Tak rodziła się **era gospodarki globalnej**.

Plan Marshalla i integracja gospodarek Europy Zachodniej

plan Marshalla

Na zmianach gospodarczych korzystała przede wszystkim Europa Zachodnia. Najważniejszym przejawem zaangażowania gospodarczego USA w odbudowę Europy stał się omówiony w poprzednim rozdziale **plan Marshalla**. Pozwolił on na uwolnienie potencjału, który – mimo zniszczeń wojennych – drzemał w gospodarkach europejskich.

Środki z planu Marshalla w dużej mierze przeznaczono na **odbudowę infrastruktury komunikacyjnej**, a także na **splątę długów wojennych**. Najbardziej na pomocy amerykańskiej skorzystała **Wielka Brytania**, do której trafiło 3,2 mld dolarów, i **Francja**, która otrzymała 2,7 mld dolarów. Pomoc uzyskały również **Niemcy Zachodnie** (1,4 mld dolarów).

16 kwietnia 1948 r. powstała **Organizacja Europejskiej Współpracy Gospodarczej** (*Organisation for European Economic Co-operation*, OEEC), w skład której weszły ostatecznie prawie wszystkie **państwa Europy pozostające poza sowiecką strefą wpływów (bez Finlandii)**. W ramach OEEC nie tylko dystrybuowano płynącą z USA pomoc finansową, lecz także negocjowano znoszenie barier we wzajemnym handlu.

reformy
gospodarki
liberalnej

Spółeczna gospodarka rynkowa i budowa państwa dobrobytu

Szybkie tempo odbudowy Europy wynikało między innymi z **reform gospodarki rynkowej** prowadzących do rozwinięcia **państwa dobrobytu** (ang. *welfare state*) w Wielkiej Brytanii czy **społecznej gospodarki rynkowej** w **Niemczech Zachodnich** (niem. *soziale Marktwirtschaft*). W obu przypadkach, na podstawie doświadczeń wielkiego kryzysu okresu międzywojennego, **zmodyfikowano liberalną wizję wolnego rynku**, mającego prawidłowo działać bez ingerencji państwa. Uznano, że wolny rynek, pozbawiony wpływu państwa, może doprowadzić do dramatycznego rozwarstwienia społeczeństwa, w którym obok nielicznej klasy wyższej i dominujących liczebnie klas niższych zabraknie silnej klasy średniej.

W efekcie poszukiwania złotego środka za obiekt działalności państwa uznano publiczną edukację na wszystkich etapach, publiczną służbę zdrowia, budowę mieszkań komunalnych, dofinansowanie dla rodzin czy podwyższanie płacy minimalnej. Najbardziej spektakularnym przykładem odrodzenia gospodarczego opartego na tym modelu był rozwój Niemiec Zachodnich, o którym mówiono: „**niemiecki cud gospodarczy**” (niem. *Wirtschaftswunder*).

„niemiecki cud
gospodarczy”

Po wojnie niemiecka produkcja rolna spadła o połowę, a produkcja przemysłowa – nawet o 2/3. Ponadto wysokie były koszty wojskowej okupacji, a alianci egzekwowali reparacje wojenne w swoich strefach okupacyjnych. Demontowano niemieckie fabryki i likwidowano linie kolejowe. Myślano nie tylko o obciążeniu

Niemiec kosztami wojny, lecz także o trwałym osłabieniu ich potencjału przemysłowego, szczególnie w wydobywaniu węgla i produkcji stali. Nieuchronnym efektem tych działań była wysoka inflacja. Na rynku brakowało podstawowych towarów – nie opłacało się ich produkować, a te znajdujące się w obiegu były albo racjonowane, albo wymieniane na inne towary poza oficjalnym rynkiem.

W rezultacie w zachodnich strefach okupacyjnych już **od 1946 r.** pozwolono na **dostarczanie pomocy humanitarnej, ograniczono demontaż przemysłu**, a następnie **włączono Niemcy do planu Marshalla**. Okazało się również, że zniszczenia wojenne w niemieckim przemyśle nie były duże: szacunki mówią o zachowaniu nawet 80% przedwojennego potencjału. Niemcy mogły wykorzystać także postęp techniczny i organizacyjny, będący efektem II wojny światowej.

Punktem wyjścia było jednak **zwalczenie inflacji** – nieustannie tracący na wartości pieniądź czynił każdą pomoc bezwartościową. **28 czerwca 1948 r.** w zachodnich strefach okupacyjnych: **angielsko-amerykańskiej Bizonii i strefie francuskiej oraz w zachodnich sektorach Berlina**, ogłoszono wprowadzenie nowej waluty – **marki niemieckiej**. Odtąd niemiecka waluta stanowi jedną z najbardziej stabilnych w całej powojennej historii gospodarki europejskiej.

Wprowadzona w 1948 r. przez aliantów zachodnich marka niemiecka istniała aż do wprowadzenia w Niemczech euro w 2002 r.

Ćwiczenie

Wyjaśnij, dlaczego wprowadzenie nowej waluty było konieczne dla zainicjowania reform gospodarczych w Niemczech.

Autor reformy, **niemiecki minister gospodarki** od 1949 r. **Ludwig Erhard**, widział potencjał w **oddolnej inicjatywie obywateli**. Dlatego podatki dla nisko i średnio zarabiających radykalnie obniżono, a jednocześnie uwolniono ceny i zniesiono reglamentację towarów. W efekcie, po początkowym szoku związanym z brakiem pieniędzy, produkcja zaczęła gwałtownie rosnąć. Do tego środki płynące z planu Marshalla zostały przeznaczone nie tylko na odbudowę **niemieckiej infrastruktury komunikacyjnej**, lecz także na **kredyty dla małych i średnich przedsiębiorców**, których wzięto pod ochronę przed wielkimi koncernami.

Niemcy Zachodnie korzystały również z **fali przesiedleńców**, których było nawet **10 milionów**. Trafili oni do zachodnich stref okupacyjnych

Ludwig Erhard, zdjęcie z 1964 r.

po opuszczeniu terenów przyznanych na przykład Polsce czy po ucieczce z sowieckiej strefy okupacyjnej. Przesiedleńcy znaleźli zatrudnienie w rozpoczynających produkcję fabrykach, a także stali się nabywcami masowo budowanych tanich mieszkań. Budząca się do nowego życia gospodarka niemiecka skorzystała również z liberalizacji handlu światowego. Budowała swoją potęgę na rosnącym szybko eksporcie.

rozwój
gospodarczy

Istotą koncepcji społecznej gospodarki rynkowej było przekonanie, że **rozwój gospodarczy**, wynikający z inicjatywy samych obywateli, **powinien zapewnić dobrobyt przedstawicielom wszystkich warstw społecznych**. Zatem także tym, którzy nie mieli własnych przedsiębiorstw i całkowicie zależeli od pensji wypłacanych przez pracodawców. Takich obywateli reprezentowały silne **związki zawodowe**, skutecznie walczące o wzrost pensji i polepszenie warunków zatrudnienia. W efekcie wskaźnikom pokazującym wzrost produkcji towarzyszyły dane mówiące o wzroście powszechnej konsumpcji.

Symbolem niemieckiego cudu gospodarczego stał się **samochód marki Volkswagen**. W 1950 r. w fabryce w Dolnej Saksonii wyprodukowano około 90 tys. pojazdów, a 2/3 z nich sprzedano w samych Niemczech Zachodnich. Dekadę później fabrykę Volkswagena opuściło prawie 900 tys. samochodów, z czego nieco ponad połowę wyeksportowano.

Demokracja – „nie” dla totalitaryzmów

Rozwój powojennej gospodarki szybko pokazywał, że międzynarodowa współpraca i wzajemne znoszenie barier w wymianie handlowej przynoszą znacznie szybszy rozwój niż ochrona własnego rynku przed konkurencją i dążenie do samowystarczalności.

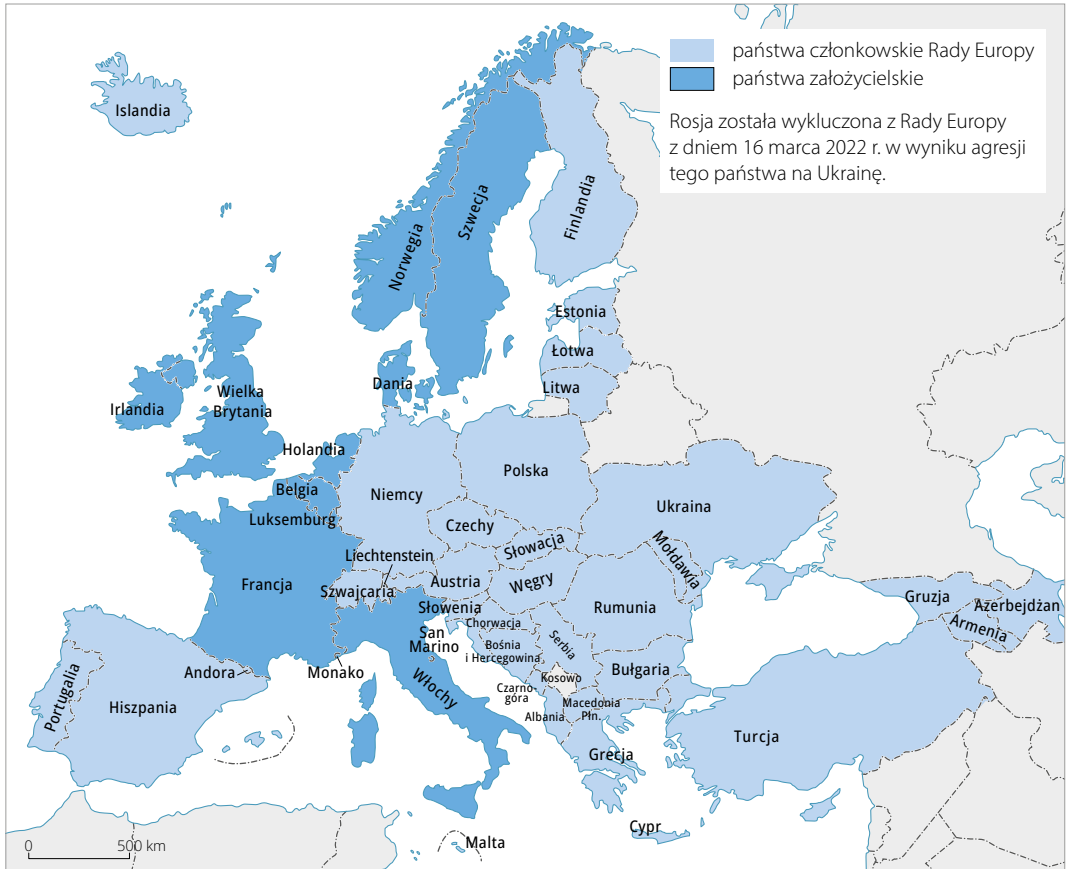
integracja
europejska

Podobne tendencje wystąpiły również w dziedzinie polityki i zaowocowały **projektem europejskiej integracji** – jednym z pionierów **myśli federalistycznej** był **Winston Churchill**. W 1946 r. przedstawił on podczas swojego wykładu w Zurychu wizję **Europę sfederalizowaną na wzór Stanów Zjednoczonych Ameryki**. Podobne pomysły przedstawili już wcześniej w 1943 r. Francuz **Jean Monnet** i Niemiec **Carl Goerdeler**. Każdy z nich w federacji narodów Europy widział dziejową konieczność, dzięki integracji nigdy więcej nie doszłoby do nowej wojny wywołanej przez państwa narodowe. Jednak żaden z wymienionych polityków nie wyobrażał sobie, że w przyszłej federacji własne państwa przestaną istnieć. Churchill od razu wykluczył obecność Wielkiej Brytanii w takim projekcie – traktował go jako rozwiązanie dla wiecznie zwaśnionych państw Europy. Wynikało to z tradycyjnej brytyjskiej polityki wspierania równowagi sił na kontynencie, służącej pokojowi. Wielka Brytania, posiadająca największe imperium kolonialne na świecie i będąca w bliskim sojuszu z USA, nie odczuwała potrzeby ograniczania swojej suwerenności na rzecz federacji europejskiej.

Goerdeler założył w swojej wizji dominację Niemiec od Skandynawii po Bałkany, Polskę i państwa bałtyckie. Z kolei Monnet w swoim projekcie widział narzędzie do kontroli Niemiec przez Francję. Nie można jednak podsumować tych pomysłów tylko jako bardziej idealistycznego wcielenia tradycyjnych dążeń mocarstw europejskich do podporządkowania sobie innych państw. Tendencje zjednoczeniowe były znacznie powszechniej i głębiej zakorzenione wśród elit i narodów Europy Zachodniej – i to stanowiło przyczynę ich sukcesu.

W Europie Zachodniej, odciętej od ZSRS i jego strefy wpływów przez **żelazną kurtynę**, dominowały państwa demokratyczne, które przyjęły wspólny katalog praw człowieka. **W 1949 r.** dano temu wyraz, powołując istniejącą do dzisiaj **Radę Europy**. Jej członkowie w 1950 r. przyjęli, sukcesywnie uzupełnianą, **Europejską Konwencję Praw Człowieka** i powołali do jej przestrzegania **Europejski Trybunał Praw Człowieka**. Odtąd o byciu Europejczykiem miały formalnie stanowić: poszanowanie prawa do życia, wolności osobistej, wolności myśli i zrzeszania się, prawa do własności i sprawiedliwego procesu sądowego, prawa do zawierania małżeństw oraz zakaz tortur i niewolnictwa.

Państwa założycielskie oraz państwa obecnie wchodzące w skład Rady Europy

Flaga Rady Europy (obecnie także Unii Europejskiej), wybrana z wielu wersji, które przedstawił francuski rysownik Arsène Heitz.

chrześcijańskie
demokracje

Jedność ideowa elit Europy Zachodniej na przełomie lat 40. i 50. przybrała jeszcze bardziej konkretną formę, która umożliwiła nadanie integracji europejskiej nowego dynamizmu. Wynikało to z faktu dojścia do władzy partii inspirowanych **ideologią chrześcijańskiej demokracji**. Jej liderzy i działacze widzieli w chrześcijańskiej tożsamości Europejczyków silną **podstawę do jednoczenia się narodów europejskich**.

Robert Schuman, w latach 1948–1953 francuski minister spraw zagranicznych, jeden z „Ojców Zjednoczonej Europy”

Chrześcijańskie demokracje i integracja europejska

Impuls do integracji wyszedł z Francji. Według niej głównym problemem polityki zagranicznej było poddanie odbudowywanych Niemiec Zachodnich kontroli międzynarodowej, w której to Francja, a nie USA, odgrywałaby rolę wiodącą.

Kolejna francuska inicjatywa, pierwotnie również pomyślana jako narzędzie kontroli nad centrum gospodarki niemieckiej – Zagłębiem Ruhry, odniosła spektakularny sukces. **W 1950 r. francuski minister spraw zagranicznych Robert Schuman**, którego współpracownikiem był Jean Monnet, zaproponował powołanie **europejskiej organizacji** mającej kontrolować i rozwijać **wydobycie węgla i produkcję stali przez znoszenie ceł**. Pomysł łączył trzy potrzeby: budowania jedności europejskiej, opartej na współdziałaniu Francji i Niemiec, integracji gospodarczej, mającej przynieść wzrost produkcji całej Europie Zachodniej oraz solidarnego przeciwstawienia się zagrożeniu ze strony Związku Sowieckiego.

Poparcie dla francuskiego pomysłu zgłosił niemiecki kanclerz **Konrad Adenauer**. We współdziałaniu z Francją Adenauer widział okazję do ekspansji niemieckiego przemysłu, pogłębienia więzi z niekomunistyczną Europą Zachodnią, nawet za cenę utrwalenia podziału Niemiec na dwa państwa, oraz przeciwwagę dla amerykańskiej kontroli nad Republiką Federalną Niemiec.

Konrad Adenauer, kanclerz RFN z ramienia chadeckiej partii CDU (Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna, niem. *Christlich Demokratische Union*) w latach 1946–1966, wita się z Jeanem Monnetem, zwolennikiem integracji europejskiej.

Poparcie pomysłu ze strony kolejnego **chadeckiego premiera – Włocha Alcide de Gasperiego** sprawiło, że inicjatywa Schumana nabrała tempa. Poparcie wyraziły kraje Beneluksu: Belgia, Holandia i Luksemburg. **W 1951 r.** podpisano **traktat paryski** (wszedł w życie w 1952 r.) powołujący do życia **Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS)**. Sześć państw założycielskich, zamiast jak dotąd walczyć o surowce, zobowiązało się wspólnie regulować ich wydobycie oraz znosić bariery w handlu nimi. Efekty współdziałania gospodarczego były tak korzystne, że kolejne porozumienie, rozszerzające wolny rynek na pozostałe dobra i surowce, podpisano już 5 lat później (25 marca 1957 r.). Były to **traktaty rzymskie**. Na ich mocy powstała Europejska Wspólnota Gospodarcza, mająca doprowadzić do powstania wspólnego rynku, oraz **Europejska Wspólnota Energii Atomowej (Euroatom)**, mająca rozwijać przyszłościową – po węglu – branżę energetyczną.

Alcide De Gasperi, włoski premier w latach 1945–1953, reprezentujący chrześcijańską demokrację

Ważnym zadaniem stało się takie zdefiniowanie kompetencji władz trzech organizacji, by nie naruszały one suwerenności państw członkowskich. Wspólne dla wszystkich z nich było **Zgromadzenie**, wybierane demokratycznie w państwach członkowskich, mające kontrolować pozostałe instytucje Wspólnot, ale bez władzy ustawodawczej wykraczającej poza ramy traktatów. Do kompetencji **Trybunału Sprawiedliwości** należało rozstrzyganie sporów między państwami. Dodatkowo każda ze Wspólnot miała własny organ zarządzający: **Komisję** – organ władzy wykonawczej, oraz **Radę Ministrów**, w której skład wchodziłi przedstawiciele rządów państw członkowskich. Ta ostatnia instytucja otrzymała najwyższe kompetencje, co miało zagwarantować, że suwerenne interesy państw narodowych tworzących Wspólnotę nie zostaną naruszone.

Wzrost produkcji przemysłowej w wybranych państwach zachodnich w latach 1952–1953 *(1953 = 100)

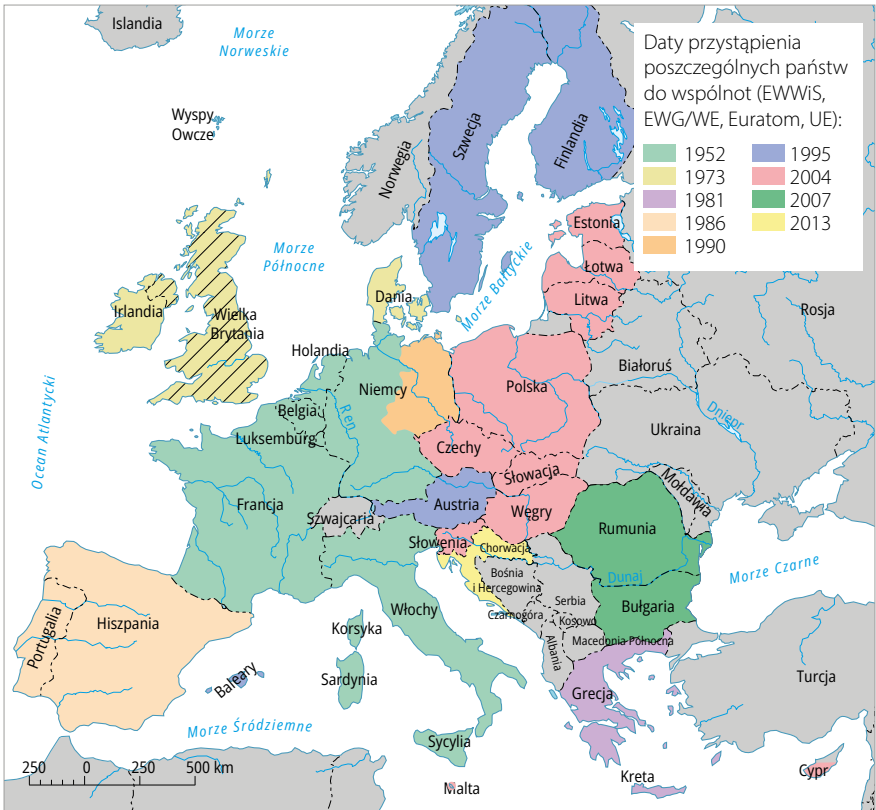
Kraj	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Stany Zjednoczone	94	106	109	110	103	116	119	120	130
Wielka Brytania	107	112	112	114	113	119	127	129	130
Francja	109	117	126	136	142	143	154	163	173
RFN	112	129	140	146	151	162	181	192	200
Włochy	109	118	128	137	146	160	182	200	218
Japonia	–	114	142	165	167	197	244	292	316
Kanada	–	–	119	120	–	129	129	133	143
Hiszpania	104	117	129	148	148	155	165	182	204
Grecja	122	131	134	162	162	168	185	198	209

Źródło: R.M. Robertson, *History of the American Economy*, New York, 1964, s. 454; C.M. Cipolla (red.), *The Fontana Economic History*, Collins/Fontana 1978, t. VI (2), s. 687–695; *Statistical Yearbook of the United Nations*, New York 1965, s. 160, 162.

Ćwiczenie

Przeanalizuj dane w tabeli i odnieś się do tezy: *Powstanie Wspólnot Europejskich miało pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy ich członków.*

Etapy rozszerzania Unii Europejskiej

Ćwiczenie

Wskaż na mapie państwa założycielskie EWWS, EWG oraz Euroatomu. Wyjaśnij powody, dla których to właśnie te państwa zainicjowały proces integracji europejskiej.

Porozmawiajmy

- *Wspólnoty Europejskie zostały założone przez państwa Europy Zachodniej dla Państw Europy Zachodniej.*
- *Na integrację europejską wpłynęły wydarzenia II wojny światowej oraz zimnej wojny.*

Podyskutujcie o słuszności tych stwierdzeń. Zgrupujcie w grupach argumenty za i przeciw, a następnie przedstawcie je na forum klasy.

PYTANIA I POLECENIA

1. Omów wpływ II wojny światowej na tempo odbudowy powojennej Europy.
2. Wyjaśnij rolę USA w rozwoju Europy po 1945 r.
3. Opisz zmiany, jakie zaszły w funkcjonowaniu gospodarki rynkowej w Europie Zachodniej po II wojnie światowej.

PODSUMOWANIE LEKCJI

- **Odbudowa Europy Zachodniej po II wojnie światowej** postępowała znacznie szybciej niż po I wojnie światowej. Wynikało to z kumulacji efektów rewolucji przemysłowej rozpoczętej w XIX w. oraz z **postępu technicznego i organizacyjnego zapoczątkowanych w okresie II wojny światowej**. Decydującą rolę w rozwoju powojennej Europy odegrały USA, zainteresowane globalną ekspansją ekonomiczną, której narzędziem był m.in. **plan Marshalla**. s. 57
- Sukces powojennej odbudowy Europy Zachodniej wynikał z **reform gospodarki liberalnej**, mających na celu usprawnienie mechanizmów służących upowszechnianiu się dobrobytu wśród średnich i niższych warstw społeczeństwa. s. 58
- **Integracja gospodarcza i polityczna Europy Zachodniej** wynikała z chęci zapobieżenia odrodzeniu się imperializmu niemieckiego, uzyskania korzyści, jakie dawała globalizacja gospodarki, oraz przeciwstawienia się ekspansji Związku Sowieckiego. s. 60
- Integracja Europy Zachodniej **przyspieszyła wzrost gospodarczy** jej państw, upowszechniła dobrobyt wśród jej mieszkańców, utrwaliła ustrój demokratyczny oraz spowodowała, że skończył się okres, w którym mechanizmem rozwoju gospodarek państwowych była rywalizacja między mocarstwami i państwami Europy. s. 60
- Proces integracji Europy wynikał z **inicjatyw partii chrześcijańsko-demokratycznych** i ich liderów: **Roberta Schumana, Konrada Adenauera i Alcide De Gasperiego**. s. 60
-61